

γ. Ή περιφρόνησις τοῦ λόγου καὶ ὁ κίνδυνος τοῦ Μηδενισμοῦ.
Ἐγουν ἀσφαλῶς δίκαιον οἱ ὑπερβολαὶ φιλόσοφοι ἐν τῇ ἀντιδράσει αὐτῶν ἐναντίον τῶν ὑπερβολῶν τῶν ὀρθολογιστῶν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους.
Ἄλλ' οὔτε αἱ ὑπερβολαὶ αὕται, οὔτε ὁ κίνδυνος ἀπομακρύνσεως διὰ τῆς φαντασίας τοῦ λόγου ἀπὸ τῆς βιουμένης πραγματικότητος καὶ τῆς ὑποκειμενικῆς ὑπάρξεως ἐπρεπε νὰ ὀδηγήσῃ τούτους εἰς ριζοσπαστικὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῆς δυνατότητος ἀναγωγῆς διὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου εἰς συνθετικὰς κρίσεις ἐπὶ τοῦ ὄντος ἐν τῷ χώρῳ τῆς μεταφυσικῆς. Διότι τότε δημιουργεῖται ἐν τῇ σκέψει τὸ χάος ἐνδὲ ἡθελημένου ἀγνωστικισμοῦ, ὁ ὅποιος ὀδηγεῖ ἀναποφεύκτως εἰς τὴν ἀρνησιν τῆς ζωῆς καὶ τὸν Μηδενισμόν.

Ο Μηδενισμὸς εἶναι κατ' ἀρχὴν κρίσις καὶ παρακμὴ τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ ἔκδηλοὶ παραίτησιν τούτου ἀπὸ τῆς δυσκόλου μεταφυσικῆς προσπαθείας. Ο Μηδενισμός, κατὰ τὸ πλεῖστον, δὲν εἶναι εἰλικρινής ὡς μαρτυρῶν δῆθεν αὐτοταπείνωσιν καὶ περιορισμὸν ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως, ἀλλ' ἡ ἀψευδής μαρτυρία τῆς παραδόσεως εἰς τὴν μηχανικὴν ζωὴν διὰ τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς προσπαθείας πρὸς ὑπέρβασιν τῆς ἀνάγκης τῆς στιγμῆς. Ο Heidegger, δύναται νὰ παρατηρήσῃ τις, κατέδειξεν εἰς ἡμᾶς ἐπαρκῶς πόσον δύσκολος εἶναι ἡ μεταφυσικὴ καὶ τὸ εἴδους εἶναι αὕτη ὡς συνεπής ἐκφρασις τοῦ ἀληθιοῦ περιορισμοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ἐντὸς τῶν δρίων τοῦ πεπερασμένου ἐν τῷ κόσμῳ. Ο Μηδενισμὸς τότε ἀποτελεῖ τοποθέτησιν τῆς ὑπάρξεως εἰς ἀγωνιώδη κατάστασιν, ἐν τῇ ὅποιᾳ αὐτῇ προσδοκᾷ σωτηρίαν· τότε ὁ Μηδενισμὸς γίνεται κλῆσις καὶ πηγὴ μυστικῆς μεταφυσικῆς τάσεως. Δυστυχῶς δύμως εἶναι δύσκολον νὰ συγχρατηθῇ ἡ σκέψις εἰς τὴν κατάστασιν αὐτήν. Η ἀρνησις τοῦ ὑπερβοτικοῦ λόγου, ὡς καταδεικνύεται ἐκ τῶν ἀλλων ὑπαρξιστῶν φιλοσόφων, οἵτινες προσεπάθησαν νὰ μιμηθοῦν τὸν Heidegger, ὁδηγεῖ ἐν τέλει εἰς τὸ χάος τοῦ Μηδενισμοῦ, εἰς μεταφυσικὴν — ίδοιο ἡ τραγικωτέρα ἀντίφασις — ἀθετίας καὶ ἀδιαφορίας περὶ πᾶσαν ἡθικὴν ἀξίαν. Διότι, ἡ παντελὴς ἀρνησις τοῦ ὀρθοῦ λόγου δημιουργεῖ ἐν τῷ πνεύματι παθολογικὴν κατάστασιν, τραγικὴν ἀπάρνησιν ἑαυτοῦ καὶ ρίπτει εἰς χαώδη ἀντιφατικὴν καθ' ἑαυτὴν — ὡς ἐν παραζάλῃ — σκέψιν τόσον ἐμφανῆ εἰς τὰ ἔργα τοῦ Sartre καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ ἀγωνιζομένων ὑπαρξιστῶν. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι σαφές: οἱ ἀρνηθέντες τὸν ὀρθὸν λόγον ὑπαρξισταὶ τοῦ τύπου τούτου μεταβάλλονται εἰς παραδόξους, δρα παραλόγους καὶ ἐκκεντρικούς, ὀρθολογιστάς. Τοῦτο οὔτε ἀντιορθολογισμὸς εἶναι, οὔτε ὀρθολογιστικὴ φιλοσοφία, ἀλλ' ἡ μέσω μηδενιστικῶν τάσεων προσπάθεια συλλήψεως τοῦ κόσμου ὡς ἀνοήτου καὶ ἀχρήστου πάθους, δρα ἀντίφασις τῆς σκέψεως καθ' ἑαυτὴν καὶ ἀπόδειξις τοῦ ἀδυνάτου τῆς περιφρονήσεως τοῦ λόγου ἀνευ τῆς δυσαρέστου συνεπείας, ἥτοι τῆς πτώσεως ἐντὸς ἐνδὲ ἐκκεντρικοῦ μηδενισμοῦ.

Ἐν τῇ ἴσορροπίᾳ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος δὲν ζῶμεν, οὔτε τὴν θρασυ-

τάτην ύπεροπτικήν ἐγωπάθειαν καὶ αὐτοθεοποίησιν τοῦ ὄρθιοῦ λόγου, οὕτε τὸν ριζοσπαστικὸν ἀγνωστικισμὸν καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὸν μηδενισμόν. Ἡ πνευματικὴ Ἐλλὰς εὑρίσκεται εἰς κριτικὴν θέσιν ἔνοντι τῶν δύο ἀκροτήτων τῆς Δύσεως κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, διότι ἀμφότεραι ὅδηγοῦν διὰ τοῦ μονισμοῦ εἰς τὴν αὐτὴν κατάληξιν: τὴν ἀρνησιν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Ὁ "Ἐλλην δὲν χωρεῖ εἰς τὴν σκέψιν του, οὕτε τὴν ἔννοιαν τοῦ Ἐγώ τοῦ Fichte, οὕτε τὸ Μηδὲν ὡς ὄντολογικὴν κατηγορίαν τοῦ Sartre. Εἶναι μοναδικὸν φαινόμενον εἰς τὴν ἴστορίαν τοῦ πνεύματος, τὸ πῶς δηλαδὴ ἡ πλατωνικὴ (καὶ μετεξεῖται) ὑπῆρξε πάντοτε ὁ συνδέων κρίκος μίαν μακραίων πνευματικὴν παράδοσιν ὡς ἡ Ἑλληνική, ἐν τῇ ὅποιᾳ ἀποκλείεται ὁ ποικιλόμορφος ίδεαλιστικός, ὑλιστικὸς ἢ ὑπαρξιστικὸς μονισμὸς τῆς σκέψεως. Ὁ λόγος ζῆται ἐν τῇ μετοχῇ εἰς τὸν κόσμον τῶν διεδίων οὐσιῶν, αἱ ὅποιαι καὶ ζωοποιοῦντα πᾶν. Οὕτως ὁ λόγος νοεῖται μόνον ἐν τῇ ἐπαφῇ μετὰ τῶν Ἰδεῶν. Δὲν εἶναι ἀπόλυτος, μόνος, καθαρὸν ὑπερβατικὸν Ἐγώ. Εἶναι μετοχὴ εἰς ἀνώτερον ίδεατὸν κόσμον ἐντὸς ὅμως τῆς ζωῆς ταύτης. Ἡ φιλοσοφία διὰ τοῦτο εἶναι εἰς διαρκῆς διάλογος μετὰ τοῦ "Ἀλλου—ὅ διποῖος δὲν εἶναι ἐπομένως ἡ «Κόλασις» τοῦ Sartre, τὸ «man» τῆς μάζης τῶν Heidegger καὶ Sartre, «ὅ δύχλος τοῦ ψεύδους» τοῦ Kierkegaard—ἀλλὰ συγχρόνως καὶ μετὰ τῆς φύσεως ὡς «Κόσμου». Ὁ λόγος δὲν θεμελιοῦται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, οὕτε ἀντικειμενικῶς ἐν τῇ ἀρνήσει αὐτοῦ —εἰς τὸ Μηδὲν—, οὕτε μόνον ἐν τῇ ὑπάρξει καθ' ἔαυτὴν καὶ ἐν τῇ μονώσει. Εἶναι τὸ μετέχον ἐν τῷ Παντὶ τῆς πνευματικῆς καὶ ὑλικῆς δημιουργίας καὶ φέρει εἰς Ισορροπίαν δλας τὰς μορφὰς τοῦ εἶναι. Διὸ τοῦτο οἱ Ἑλληνες Πατέρες τῆς Ὀρθοδοξίας, ἀποκαθαίροντες εὔκόλως τὸν ὄρθιον λόγον μετὰ τὴν ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψιν πάσης πανθεϊστικῆς —ἀναποφεύκτου ἀλλωστε ἐν τῷ ἐθνισμῷ —τάσεως, ἡδυνήθησαν νὰ συνδυάσουν μετ' αὐτῆς ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς δογματικῆς ἀληθείας τὴν ἀσφαλῆ ταύτην πνευματικὴν κληρονομίαν καὶ νὰ χαρίσουν πλέον ἐσαεὶ ἀκλόνητον θεμέλιον πρὸς ἀσφαλῆ διατύπωσιν τῆς ἀρμονίας ἐν Χριστῷ τῆς θείας ἀποκαλύψεως μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως⁽¹⁾. Τοῦτο δὲν ἡδυνήθη νὰ συγκρατήσῃ ἡ Δύσις, περιπίπτουσα, εἴτε εἰς τὸν ἀπόλυτον ὑποκειμενισμὸν εἴτε εἰς τὸν μηδενισμόν, ὁ διποῖος ὅμως εἶναι ἐπίσης μία δλλη μορφή, τραγικοῦ τὴν φορὰν αὐτήν, ὑποκειμενισμοῦ.

1. Ἀντιπροσωπευτικὴ τοῦ πατερικοῦ πνεύματος ἐν προκειμένῳ ἐναντίον τῆς παραμονῆς τῆς σκέψεως εἰς τὴν ἀνευ συνθέσεως διαλεκτικὴν καὶ τὴν προκύπτουσαν ἐκ ταύτης σύγχυσιν εἰς τὸ σκεπτόμενον ὑποκειμενον εἶναι ἡ φράσις τοῦ Γρηγορίου Νύσσης: «Ἐπει οὖν ἀμικτὸς καὶ ἀσύμβατος τῷ φωτὶ πρὸς τὸ σκότος ἡ κοινωνία, ὁ ἔκατέρου τῶν ἐναντίον περιεχόμενος, αὐτὸς ἔαυτῷ πολέμιος γίνεται, διχῇ μερισθεὶς πρὸς ἀρετὴν καὶ κακίαν καὶ ἔαυτῷ πρὸς ἀντίπαλον τάξιν ἀντικαθιστάμενος» («Περὶ Τελειότητος». P. Migne Τόμ. 45 σ. 257).

2. Η ΥΠΟ ΤΟΥ ΥΠΑΡΞΙΣΜΟΥ ΑΙΓΑΞΙΩΣΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

‘Ως είναι έπόμενον, δικαιολογεῖται εἰς ύποτίμησιν τῆς ἀξίας τῆς ἐπὶ γῆς ύπάρξεως καὶ ύπεροπτικὴν ἐκ μέρους τοῦ ύποκειμένου ἐνόρασιν τοῦ περιβάλλοντος κόσμου. ’Αλλ’ δικαιολογεῖται εἰς τῆς ζωῆς ύπὸ τῶν ύπαρξιστῶν. Πρὸ τούτου καὶ εἰς τὴν βάσιν τῆς σκέψεως αὐτῶν εὑρίσκεται ἡ ἐν τῇ ύπάρξει ἀποκάλυψις τῆς ἐνοχῆς ως τῆς οὐσίας αὐτῆς, ἵτοι μιᾶς προσωπικῆς εύθύνης, τὴν ὅποιαν ἐπιβάλλει εἰς ἡμᾶς ἡ πτώσις εἰς ἓνα κόσμον ἀντίθετον τῶν τάσεων τῆς ύπάρξεως. Δημιουργούμεθα πρὸς βίωσιν ἀπεριορίστου ἐλευθερίας καὶ ωθούμεθα πρὸς αὐτοδημιουργίαν τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ύπάρξεως μας, ἀλλ’ ἐν πτώσει, ἐν περιορισμῷ, ἐν τῷ φάσματι τοῦ θανάτου, ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ τῆς ἀγωνίας. Εἴμεθα, κατὰ ταῦτα, ἐλεύθεροι ἐν τῇ καταδίκῃ τῆς τραγικῆς ἔξαρτήσεως ἀπὸ τοῦ Ἀγνώστου. Τοῦτο ἀποκαλύπτει πτώσιν πόθεν καὶ διατὶ δὲν ἐνδιαφέρει τοὺς τρεῖς ἔξετασθέντας συγχρόνους ύπαρξιστὰς φιλοσόφους. Τὸ γενονός είναι, δτὶ ὁ κόσμος μας είναι κόσμος πτώσεως καὶ μαρτυρίας τῆς προσωπικῆς μας ἐνοχῆς. Διὰ νὰ λυτρωθῇ τις πρέπει νὰ συλλάβῃ ἐν τῇ ύπάρξει διὰ τῆς σκέψεως τὴν ἀγωνίαν τῆς ἐνοχῆς ταύτης καὶ νὰ ζήσῃ μακρὰν τῶν ψευδαισθήσεων τῆς ἔξωτερης παραπειστικῆς ώραιότητος τοῦ κόσμου.

Οἱ σύγχρονοι ύπαρξισταὶ δὲν λέγουν τι νέον ἐν τῇ ἴστορίᾳ τοῦ ύπαρξιστικοῦ κινήματος. ’Αντιγράφουν πιστῶς —κατ’ ἀνάγκην ως ἀπεδείχθη ἀνωτέρω— τὸν διδάσκαλον αὐτῶν Kierkegaard. Μὲ τὴν διαφοράν, δτὶ οἱ φιλόσοφοι τὴν «ἀμαρτίαν» ἔκείνου, τὴν ἀρξαμένην διὰ τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ «κακοῦ» τῶν ἄλλων φιλοσόφων ἀντικατέστησαν ως φιλόσοφοι τῆς ύπάρξεως διὰ τοῦ ὄρου «ἐνοχή». “Ἄρα ἐξ ὀρθοδόξου ἐπόψεως είναι ἐπιβεβλημένον νὰ κρίνωμεν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κιρκεγκαρντιανῆς σκέψεως ἐν προκειμένῳ, ἡ ὅποια ἐμφανίζεται καθ’ ἡμᾶς λίον ἐπικίνδυνος, δυναμένη νὰ προκαλέσῃ πλήρη ἀρνησιν τοῦ ἐγκοσμίου ύπάρχειν καὶ ἀρνητικὴν στάσιν ἔναντι τῆς Δημιουργίας.

α. ’Αδάμ, ἴστορία καὶ ἀμαρτωλὸς χρονικότης. ‘Η ἀπαξίωσις τῆς Δημιουργίας ἔκκινεῖ ἐκ μιᾶς παραδόξου καὶ τὸ πρῶτον ἀναπτυσσομένης θεωρίας ύπὸ τοῦ Kierkegaard —καὶ ἐν αὐτῷ τῷ προτεσταντικῷ κόσμῳ ἀκόμη— περὶ τοῦ ’Αδὰμ ως προσώπου παραμένοντος (ώς εἴδομεν εἰς σ. 69-70) «φανταστικῶς ἔκτὸς τῆς ἴστορίας» (V,24), εἰσερχομένου δὲ ἐν αὐτῇ μετὰ τὴν διάπραξιν τοῦ παραπτώματος. ‘Η ἴστορία ἀρχεται διὰ τῆς ἀμαρτίας καὶ ἐνῷ ἡ χρονικότης δὲν είναι κατ’ ἀρχὴν ἐν τῇ δημιουργικῇ τάξει ἀμαρτωλότης, γίνεται ἐν συνεχείᾳ μετὰ τὴν διάπραξιν τῆς ἀμαρτίας ἐν Στιγμῇ μεταξὺ αἰωνιότητος καὶ χρονικότητος αριορί ἐφάμαρτος κατάστασις καὶ

πᾶσα στιγμὴ τοῦ χρόνου μας πλέον εἶναι ἔκφρασις ἀμαρτωλότητος ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ σκοτεινὴ αὕτη διδασκαλία, ἀναπτύσσεται διὰ νὰ ἐπεξηγηθῇ ἡ ἀπόκαλύπτουσα τὸ δισύνθετον τῆς ὑπάρξεως ἐκ χρονικοῦ καὶ αἰωνίου ἀγωνία—ὅ «ἴλιγγος αὐτὸς τῆς ἐλευθερίας», ὁ ὅποῖς προκαλεῖται ἐκ τῆς τάσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἀπόκτησιν πλήρους ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ (¹).

Ἐνῷ πολὺ δρθῆς καὶ ἀρχὴν ὁ Κ. παρατηρεῖ, διὰ «ἡ χρονικότης δὲν εἶναι ἀμαρτωλότης» (V, 87)—διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει θὰ προσεβάλλετο ἡ θεία Δημιουργία—δὲν εἶναι εὔκόλως ἀντιληπτὸν πῶς «σημαίνει ἀμαρτωλότητα μετὰ τὴν διάπραξιν τῆς ἀμαρτίας» (V, 87). Τοῦτο σημαίνει οὐχὶ ἀπλῶς ἀποστασίαν, παράπτωμα, ἀναταραχὴν ἐν τῇ τάξει τῆς Δημιουργίας, ἀλλ' ἐξ ὀρθοδόξου ἐπόψεως μεταγενεστέραν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, μάλιστα διὰ τῆς ἀντιθέου ἐνεργείας αὐτοῦ, διαφθορὰν καὶ παραποίησιν αὐτῆς ταύτης τῆς Δημιουργίας πλέον. Οὐχὶ ἀσκόπως ἡ ὀρθόδοξης παράδοσις καὶ πάντες οἱ ὀρθόδοξοι συγγραφεῖς ἐπιμένουν εἰς τὴν ἐν χρόνῳ δημιουργίαν τοῦ κόσμου (²). Ὁ χρόνος εἶναι εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ὡς κοσμικὴ ἴστορία ἐξ ἀρχῆς πρὸ τῆς παραβάσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ κατόπιν μετ' αὐτὴν ἀρα ὁ Ἀδάμ δημιουργεῖται ἐν αὐτῷ οὐχὶ ὡς «φανταστικὸν» πρόσωπον πρὸ τῆς ἀμαρτίας ἢ ὡς «δινειρευόμενον πνεῦμα» (V, 28), (³) ἀλλ' ὡς πρόσωπον ἐν σταθερᾷ συνεχείᾳ συγκεκριμένης προσωπικότητος πρὸ καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν, διότι ἐν τῇ ἀντιθέτῳ περιπτώσει δὲν θὰ εἴχομεν συγκεκριμένην προσωπικὴν ἐνοχὴν ἐνὸς προσώπου ἀποφασίζοντος τὴν διάπραξιν τῆς ἀμαρτίας, ποιοῦντος ταύτην καὶ ἀπολαμβάνοντος κατόπιν τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς. Ἡ συνέχεια αὕτη τῆς προσωπικότητος, ἡ τόσον σαφῆς ἀλλωστε ἐν τῷ γ' κεφ. τῆς Γενέσεως, εἶναι τὸ αἴτιον ἀποκρούσεως πάσης ὄντολογικῆς διακρίσεως τοῦ πρὸ τῆς ἀμαρτίας ἀνθρώπου —ὡς «φανταστικοῦ ἐκτὸς ἴστορίας»—ἀπὸ τοῦ ἐν χρόνῳ καὶ ἐν ἀμαρτίᾳ ζῶντος, ὅπερ θὰ ἐσήμαινε εἰσαγωγὴν διαλεκτικοῦ δυῖσμοῦ ἐν τῇ τάξει τῆς Δημιουργίας καὶ τῇ ὑπάρξει τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ τελευταῖον, ὡς εἴδομεν, δὲν ἥδυνήθησαν νὰ ἀποφύγουν ὁ Κ. καὶ οἱ σύγχρονοι ὑπαρξισταί. Ἡ ἀντίθεσις παρέμεινεν ἡ οὖσία τῆς σκέψεώς των, ἀντίθεσις μεταξὺ Θεοῦ καὶ Κόσμου εἰς τὸν ἀπόλυτον βαθμὸν παρὰ Κ., ὀρθοῦ λόγου καὶ ὑπάρξεως, τοῦ "Οὗτος ὡς τοῦ Μηδενὸς καὶ τῆς ἀρνήσεως τῆς προσκαίρου ὑπάρξεως ὑπὸ τῶν μὴ χριστιανῶν ὑπαρξιστῶν. Ἐξ ὀρθοδόξου ἐπό-

1. Βλέπε σ. 63 κ. ἐ. Εἶναι τὸ θέμα τοῦ V τόμου: «Ἡ ξννοια τῆς ἀγωνίας». («Der Begriff der Angst»).

2. Πρβλ. Βασίλειος ὁ Μέγας «Εἰς Ἑξαήμερον». P. Migne τόμ. 29 σ. 13 κ. ἐ. Πρβλ. ἐπίσης Z. Ρώσση: «Σύστημα Δογματικῆς τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας» Τόμος Πρῶτος. Ἀθῆναι 1903 σ. 341 κ. ἐ. καὶ Χρ. Ἀνδρούτσου: «Δογματικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας». Ἀθῆναι 1907 σ. 97 κ. ἐ.

3. «Ὁ Ἀδάμ ἴσταται φανταστικῶς ἐκτὸς τῆς ἴστορίας» (V, 24). Βλέπε σελ. 68-70.

ψεως, κατὰ ταῦτα, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, δτι ἡ παραδοχὴ τοῦ ἔκτὸς τῆς ἱστορίας Ἀδάμ, ως «φανταστικῆς» δι' ἡμᾶς ὑπάρξεως, καὶ τοῦ Ἀδάμ ἐπίσης ως δημιουργοῦντος διὰ τῆς ἀμαρτίας του τὴν ἀμαρτωλὸν a priori χρονικότητα εἶναι κατ' ἀρχὴν ἡ ἐπικένδυνος ἀφετηρία πρὸς τὴν δξυτάτην ἀντιπαραβολὴν τῶν δύο κόσμων, ἡ ὅποια ὁδηγεῖ κατόπιν εἰς τραγικὰς καὶ ἀγεφυρώτους ἐν τῷ πνεύματι ἀντιθέσεις. Ὁ Κ. δύναται νὰ ἐπηρεάσῃ τόσον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ὥστε νὰ νομίζῃ τις πλέον, δτι ἡ χρονικότης ως ζωὴ ἐν χρονικῇ στιγμῇ, δρα καὶ ἡ ἱστορία, εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἀμαρτία. Ὁ χρόνος οὗτω παρουσιάζεται ως ἀ πρiori ἐν ἀπαξίᾳ καὶ ἡ χρονική ἐν ἱστορίᾳ ὑπάρξις ως ἀπολύτως ἀρνητική ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς Δημιουργίας κατάστασις.

‘Ο Κ. φαίνεται νὰ πιστεύῃ, δτι ὁ ἀνθρωπὸς διὰ τῆς ἐνοχῆς του διαιρεῖ τὴν Δημιουργίαν εἰς δύο ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα. “Ο, τι εἶναι ἀληθὲς ως Δημιουργία τοῦ Θεοῦ, ἐμφανίζεται διὰ παραπειστικοῦ περιβλήματος ἐντὸς τῆς ἱστορίας. Οὕτως ἡ ἐν τῷ κόσμῳ ζωὴ λαμβάνει ἐν τῇ βαθυτάτῃ τῆς ἀγωγίας ἀναλύσει, ἐν τῇ κατὰ μόνας ὑπάρξει πλήρη ἀπαξίωσιν. ἡ κοινωνικὴ συμβίωσις καὶ πᾶσα νομικὴ ἐν αὐτῇ σχέσις καὶ συνολικὴ ζωὴ —κράτος, πολιτεία, ἔθνος, ἐπιδίωξις κοινῶν ἴδαινικῶν— περιπέπτει εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀπαξίωσιν καὶ τυγχάνει μόνον τῆς ὑπὸ αὐτοῦ εἰρωνείας καὶ ἐγκαταλείψεως. Η ζωὴ πλέον δὲν εἶναι βιώσιμος ὑπὸ ἐκείνου, δστις θέλει νὰ τύχῃ τῆς σωτηρίας. Η ζωὴ τοῦ Κ. ἐν προκειμένῳ εἶναι τὸ ἀψευδὲς μαρτύριον (¹).”

β. Οἱ δύο «Κόσμοι» τοῦ Kierkegaard. Ὁ Δανὸς φιλόσοφος, κατὰ ταῦτα, ἐμφανίζεται εἰσηγούμενος θεωρίαν περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως οὐχὶ ως τῆς ἀμφιταλαντευομένης μεταξὺ δύο Κόσμων, ἀλλ’ ως ζώσης ἐν αὐτοῖς κατὰ παράδοξον καὶ τραγικὸν τρόπον. Η περὶ τοῦ χρόνου διδασκαλία του, ἐν συσχετίσει μετὰ τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος, ἀποκαλύπτει τὴν ὑπὸ αὐτοῦ παραδοχὴν προαιωνίου ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου, φανταστικῆς πλέον δι' ἡμᾶς καὶ τὸν κόσμον μας, ἐκ τῆς ὅποιας ὁ ἀνθρωπὸς περιέπεσεν εἰς τὴν ἐν χρόνῳ δημιουργίαν τοῦ κόσμου. Τοῦτο ἐνέχει δύο ταυτοχρόνως ἀποτελέσματα, παράδοξα, ἀντιφατικά· ἡτοι, πρῶτον, τὴν ἐνόρκωσιν τοῦ κόσμου τούτου ως δευτέρας κατωτέρας δημιουργίας ἀξιολογουμένης ὑπὸ τῆς ζώσης «φανταστικῶς» καὶ ως «δύνειρευδμενον πνεῦμα» ὑπάρξεως ἀρνητικῶς, δρα ἀπα-

1. ‘Ο Κ. ως εἰδομεν (σ. 42 κ. ἐ.) δὲν εῖρε ἐν τῇ βιώσει τῆς ἀντιθέσεως ταύτης οὐδαμοῦ ἐν τῷ κόσμῳ ἡσυχίαν. Ἀπέθανε προώρως ὑπὸ αὐτῆς. Ἡρνήθη ἀνευ αἰτίας τὸν γάμον, δὲν ἔξήσκησεν ἐπάγγελμα, ἔβαλε κατὰ πάσης συνολικῆς μορφῆς τοῦ κράτους καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ὁ Heidegger ως συνεπής ὑπαρξιστής φιλόσοφος δεικνύει τὰ αὐτὰ συμπτώματα, ἐγκαταλείψας ἐνωρίτατα τὴν πανεπιστημιακὴν ἔδραν, ζῶν σήμερον ως ἐρημίτης τοῦ πνεύματος· ἀλλὰ καὶ ὁ Sartre ἐπίσης δεικνύει τὰς αὐτὰς τάσεις (βλ. ὑποσημ. 4 σ. 171) καθὼς καὶ οἱ παράδοξοι τύποι τῶν σημερινῶν ὑπαρξιστῶν τῶν μεγαλουπόλεων.

ξιουμένης τελείως ὑπ' αὐτῆς, καὶ δεύτερον τὴν ὑπέρκοσμον τάσιν τῆς ὑπάρξεως διὰ τῆς ἀνακαλύψεως ἐν αὐτῇ, οὐχὶ πλέον ὡς τῆς κλήσεως πρὸς τὴν αἰωνιότητα, ἀλλ' ὡς βαθυτέρας οὖσίας αὐτῆς, τῆς προαιωνίου ταύτης ὑπάρξεως καὶ τῆς ἐκ ταύτης δημιουργουμένης πλέον δίψης πρὸς ίσοθεῖαν. Ἐμφότεραι αἱ κινήσεις εἶναι ἐμφανεῖς εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ Kierkegaard· ἀφ' ἐνδοῦ μὲν ἡ συντριβὴ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ παραδογὴ τῆς ἀθλιότητος καὶ ματαιότητος αὐτοῦ, ἀφ' ἔτερου δὲ ἡ ἀσύγκριτος ὑπεροχὴ τοῦ 'Ἐνδος καὶ μόνου ἀνθρώπου ὑπὲρ τὴν ίστορίαν καὶ τὴν ἐγκόσμιον ἐν γένει ζωήν. Τὰ πάντα ἀποκαλύπτονται ἐν τῇ ὑπάρξει ὡς διεπόμεναι ὑπὸ μιᾶς ριζικῆς καὶ ἀνυπερβλήτου ἀντιθέσεως, διότι ἀκριβῶς ἡ ὑπαρξία δὲν συνιστᾶται ἐξ ὄλης καὶ πνεύματος, ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς, ἀλλ' ἔτι βαθύτερον ἐκ πρὸ - δημιουργικῆς καὶ ἐν δημιουργίᾳ ὑπάρξεως. Διὰ τοῦτο ὁ Κ. ἐπαναλαμβάνει συνεχῶς τὴν ὀντολογικὴν σύνθεσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐξ αἰωνίου καὶ χρονικοῦ. Ἐγταῦθα, νομίζομεν, εὑρίσκεται ἡ ἀρχὴ τῆς κιρκεγκαρντιανῆς διαλεκτικῆς καὶ τοῦ παραδόξου καὶ ἀνυπερβλήτου διχασμοῦ τῆς ὑπάρξεως. Ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης δὲν δύναται νὰ ἀξιολογηθῇ ποτὲ θετικῶς ἡ ἐν τῷ κόσμῳ ὑπαρξία καὶ τὰ πάντα ἐν τῇ δημιουργίᾳ εὑρίσκονται ἐν πλήρει ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀπαξιώσει.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πρέπει νὰ προσέξωμεν τὴν λεπτὴν διάκρισιν πραιωνίου κόσμου καὶ ἐν χρόνῳ δημιουργίας ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ παραδόσει.

Οἱ ἔλληνες Πατέρες παραδέχονται ἐπίσης προαιώνιον δημιουργικὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ, τὴν τῶν ἀοράτων ἐπουρανίων καὶ λειτουργικῶν πνευμάτων^(¹), ἀλλ' ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει καταγωγήν, ἡ «φανταστικὴν ὑπαρξίαν» τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ ὑπερκοσμίῳ ταύτῃ καταστάσει καὶ τῇ πρώτῃ τούτου ἐμφάνισει ὡς ὑπάρξεως^(²). Τὸ δριόν τοῦ κόσμου τούτου, τοῦ ἴδικοῦ μας, καὶ πρὸ τῆς πτώσεως εἶναι τὸ χρονικόν, τὸ «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός...» (Γεν. α. 1). 'Ημεῖς ἀνήκομεν εἰς αὐτὸν τὸν χρόνον καὶ πρὸ καὶ μετὰ τὴν πτώσιν, ἀλλ' εἴμεθα κεκλημένοι εἰς τὴν αἰωνιότητα, δύποτε εἴμεθα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς διὰ τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' εἴμεθα πάντοτε ἐν χρόνῳ μετὰ τὸ «ἐν ἀρχῇ» δημιουργημένοι^(³). 'Η ὀντολογικὴ σύνθεσις τῆς ὑπάρξεως δὲν εἶναι βασικῶς ἡ ἐξ αἰωνίου—χρονικοῦ, ἀλλ' ἡ ἐν χρόνῳ δημιουργηθεῖσα

1. 'Ο Μέγας Βασίλειος π. χ. γράφει: «Ἡν τις πρεσβυτέρα τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως κατάστασις ταῖς ὑπερκοσμίοις δυνάμεσι πρέπουσα, ἡ ὑπέρχρονος, ἡ αἰωνία, ἡ ἀτδιος. Δημιουργήματα δὲ ἐν αὐτῇ τὰς λογικὰς καὶ ἀοράτους φύσεις». (Εἰς 'Εξαήμερον, P. Migne. Τόμ. 29 σ. 13).

2. Ταῦτα, τὰ προαιωνίως δημιουργηθέντα, εἶναι «ὅσα τὴν ἡμετέραν διάνοιαν ὑπερβαίνει, ὃν οὐδὲ τὰς ὀνομασίας ἔξευρεῖν δυνατὸν» (αὐτόθι σ. 13).

3. «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε τούτεστιν, ἐν ἀρχῇ ταύτῃ τῇ κατὰ χρόνον. Οὐ γάρ δὴ κατὰ πρεσβυγένειαν πάντων τῶν γενομένων προέχειν αὐτὸν μαρτυρῶν λέγει ἐν ἀρχῇ γεγονέναι, ἀλλὰ μετὰ τὰ ἀδρατα καὶ νοούμενα τῶν δρατῶν τούτων καὶ αἰσθήσει ληπτῶν τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως διηγεῖται» (αὐτόθι σ. 13).

καὶ πρὸς αἰωνίαν ὑπαρξίν κεκλημένη ὑπόστασις ἐκ σώματος ὄλικοῦ καὶ ψυχῆς αἰωνίας. Ἡ διάκρισις φαίνεται ἐκ πρώτης ὅψεως μικρά, ἀλλ' εἶναι κατ' οὐσίαν τεραστίας σημασίας. Διότι εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ὁ ἀνθρωπὸς ἀρνεῖται ἐν τῇ αἰωνίᾳ αὐτοῦ ὑποστάσει τὴν χρονικὴν αὐτοῦ ζωὴν καὶ ἀπαξιοῦ τὸν κόσμον, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἀποδέχεται ταύτην ὡς τὴν δημιουργίαν τοῦ Θεοῦ καὶ ὡς κλῆσιν πρὸς τὴν αἰωνιότητα. Ὁ Kierkegaard, φοβούμεθα, δτὶ ζῆν ὑπαρκτικῷ δυζισμῷ ἐντὸς δύο Κόσμων, ἐντὸς δύο δημιουργικῶν ἐνεργειῶν, μιᾶς τοῦ Θεοῦ προσιωνίως—ὡς αἰώνιος ὑπαρξίας—καὶ μιᾶς ἐπιγεγομένης δευτέρας δημιουργίας, ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου τρόπον τινὰ διὰ τῆς ἀμαρτίας ἐν χρόνῳ ἀποτελεσθείσης—ὡς χρονική ὑπαρξίας. Εἰς τοῦτο περιέπεσεν ἐκ τῆς σφοδρᾶς αὐτοῦ ἐπιθυμίας νὰ ἀνταποκριθῇ πλήρως εἰς τὴν πρὸς αἰωνιότητα κλῆσιν τοῦ Θεοῦ ἐν ἔχυτῷ· καὶ ὑπερέβη τὰ δριαὶ ἐπιζητῶν τὴν ἀρχὴν πρὸ τοῦ «ἐν ἀρχῇ», διχάζων οὕτω τὴν δημιουργίαν, περιπίπτων εἰς γχυσιν καὶ ἀπαξιῶν τὴν παροῦσαν χρονικήν ἐν τῷ κόσμῳ ὑπαρξίαν. Πόσον ἀρμόζουν ἀνταῦθα οἱ λόγοι τοῦ Μεγ. Βασιλείου: «ἀρχὴν δὲ ἀρχῆς ἐπινοεῖν παντελῶς καταγέλαστον. Καὶ ὁ διχοτομῶν τὴν ἀρχὴν δύο ποιήσει ἀντὶ μιᾶς, μᾶλλον δὲ πολλὰς καὶ ἀπείρους τοῦ διαιρεθέντος ἀεὶ εἰς ἕτερα τεμνόμενου» (¹).

Ἡ διάσπασις αὕτη τῆς ἀρχῆς, δηλαδὴ τοῦ χρόνου, διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς a priori ἀμαρτωλότητος τῆς χρονικότητος, ὥδηγησε τὸν Kierkegaard εἰς τὴν ἐν τῇ ὑπάρξει βίωσιν τῆς ἀπολύτου ἀντιθέσεως μεταξὺ ἴστορίας καὶ αἰωνιότητος, Θεοῦ καὶ παρόντος Κόσμου, ὑπάρξεως καὶ συνόλων ἐν κοινωνίᾳ.

Ἡ Ὀρθοδοξία ἀντιθέτως, ἐπειδὴ δὲν ἀντιπαραβάλλει τόσον ριζικῶς προϊστορίαν τῆς Δημιουργίας καὶ ἴστορίαν ἐν ἀμαρτίᾳ καταφάσκει τὴν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ζωὴν. Ἡ ἀνευ συνθέσεως ἀντίθεσις δὲν εὔρει ἄλλωστε ποτὲ θέσιν εἰς τὸ ἐλληνικὸν καθόλου πνεῦμα, ἐν τῷ ὅποιῳ, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, μηδενιστικαὶ τάσεις καὶ ἀπαξίωσις τῆς ζωῆς δὲν εἶναι νοηταί. Οὗτως αἱ συνολικαὶ μορφαὶ τῆς ζωῆς—κράτος, κοινωνικὴ ζωὴ καὶ πολιτεία—καὶ πᾶσα ἀνωτέρα ἐνασχόλησις πρὸς αἰσθητικὴν ἔκφρασιν ἢ συμβολὴν εἰς τὴν προάσπισιν τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ζωῆς—τέχνη, φιλοσοφία καὶ οὐρανός—ἀντιμετωπίσθησαν ὡς θετικοὶ παράγοντες πρὸς σωτηρίαν ἐν τῇ δημιουργικῇ τάξει. Καὶ ἡ ὁρθόδοξος Ἐκκλησία παραδέχεται τὸν κόσμον τοῦτον ἐν ἀμαρτίᾳ. Εἰς τοὺς Πατέρας μάλιστα εὑρέσκομεν, μετὰ τὴν ἔξυψωσιν τῆς ἀξίας τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου, περιφρονητικὰς περὶ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ματαίας δόξης αὐτοῦ ἔκφράσεις, τὰς ὅποιας δὲν συναντῶμεν οὕτε καὶ εἰς τοὺς πλέον ριζοσπαστικούς ὑπαρξιστάς (²),

1. Αὐτόθι σ. 16.

2. Ὁ Μακάριος δὲ Αἰγύπτου π. χ. γράφει: «οἱ οὖν Χριστιανοὶ τὰ ἔνδοξα τῆς γῆς βδελύσσονται καὶ ἡγοῦνται ταῦτα ὡς κοπρίαν πρὸς ἔκεινων τὴν σύγκρισιν τῆς μεγαλειότητος τῆς ἐνεργούσης ἐν αὐτοῖς» (P. Migne. Tdm. 34 σελ. 585).

ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι ἡ χρονικότης εἶναι a priori ἐφάμαρτος κατάστασις καὶ κατ' ἐπέκτασιν πᾶσα συνολικὴ ἔκφρασις τῆς ζωῆς κατάργησις τῆς δημιουργικῆς τάξεως, οὔτε, ὅτι τὸ ὑποκείμενον πρέπει νὰ ἀποχωρισθῇ αὐτῆς καὶ νὰ ἐπιτεθῇ μὲ ἀτομιστικὸν ἐγωϊστικὸν πνεῦμα ἐναντίον αὐτῆς, ἀλλ' ἀντιθέτως νὰ περιέλθῃ εἰς κατάστασιν ταπεινώσεως⁽¹⁾). Ὁ κόσμος μας δὲν εύρισκεται ἐν τοιαύτῃ ἀπολύτῳ πτώσει, ἐν δευτέρᾳ δημιουργίᾳ, ἔνθα πάντα τὰ στοιχεῖα αὐτοῦ ἀπαξιοῦνται ὑπὸ τῆς αἰωνίας ὑπάρξεως τοῦ ‘Ἐνός, τοῦ ἀποφεύγοντος αὐτὸν καὶ ὑπερκειμένου αὐτοῦ ἀνθρώπου. Δὲν ἔπεσεν ἡ Δημιουργία, ἀλλὰ «συνωδίνει». Δὲν κατέστησαν τὰ κύρια στοιχεῖα αὐτῆς ἐφάμαρτα, οὔτε διεφθάρη ἡ δημιουργικὴ τάξις, ὥστε ἡ «χρονικότης νὰ σημαίνῃ ἀμαρτωλότητα».⁽²⁾ Η ἔκφρασις τῆς δρθιόδοξίας ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ ἀποκαθιστῶσα τὴν ἀληθῆ ἀρμονίαν ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς ἐν τῇ πτώσει καταστάσεως ὡς «τῆς ἀνθρωπότητος, ἡτις τυγχάνει ἔτι ἐν ἀσθενείᾳ»⁽³⁾ καὶ τῆς κατ' ἐπέκτασιν ἐνοράσεως τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου οὐχὶ ὡς a priori ἐφαμάρτων, ἀλλ' ὡς μὴ ἐπιδεχομένων καλήν χρῆσιν ὑπὸ τῶν νοσούντων ἀνθρώπων⁽⁴⁾, «οὐχ ὅτι βδελυκτά· ἐκ Θεοῦ γάρ πάντα γεγένηται· ἀλλ' ὅτι βλαβερά διὰ τῆς σαρκὸς εὑπάθειαν»⁽⁵⁾.

γ. Ἡ δυσκολία τοῦ Kierkegaard: ‘Ο Χριστὸς ἐν χρόνῳ. ’Εὰν συμβαίνῃ τοῦτο, τότε προκύπτει μία μεγάλη δυσκολία, εἰς τὴν ὃποιαν περιπέπτουν δ. K. καὶ πάντες οἱ διαλεκτικοὶ θεολόγοι, ἢτοι τὴν παραδοχὴν ἐν τῇ ἐνσαρκώσει τοῦ Χριστοῦ τὴν ἐν τῇ ἀμαρτωλῇ χρονικότητι βίωσιν τοῦ ἀναμαρτήτου καὶ τοῦ ‘Αγίου’ ἐνῷ συγχρόνως τίθεται τὸ ἐρώτημα: πῶς ἐν τῇ τοιαύτῃ χρονικότητι σώζεται ὁ ἀνθρώπος; ‘Ο K. ἀντιλαμβάνεται τὴν δυσκολίαν αὐτήν, ἀλλ' ἐγκαταλείπων τὸ ζήτημα εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ Θεοῦ εἰσάγει ἐξ ἀνθρωπίνης ἐπόψεως τὸ ἀδύνατον τῆς κατανοήσεως τοῦ τρόπου τῆς σωτηρίας διὰ τοῦ «σκανδάλου» τῆς ἐνσαρκώσεως, εἰς τὸ ὅπατον ἀνταποκρίνεται τὸ absurdum τῆς πίστεως⁽⁶⁾.

Τότε δύνως ἐμφανίζεται ὁ κίνδυνος τῆς χριστολογικῆς αἵρεσεως διὰ τὸν δρθιόδοξον μελετητὴν του, διότι δ. K. ἀναγκάζεται νὰ ὑπερτονίσῃ τὴν θείαν

1. ‘Ο Μακάριος πάλιν καλεῖ, τὸν οὕτω θεωροῦντα τὰ ἐγκόσμια, εἰς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ κατὰ Χριστὸν πολιτείαν: «εἰς πᾶσαν ἀναστροφὴν ἀγαθότητος, εἰς πᾶσαν ταπεινοφροσύνην προφέτητος, εἰς τὸ μὴ ἐπαίρεσθαι, καὶ ὑψηλοφρονεῖν, καὶ φυσιοῦσθαι, καὶ λαλεῖν κατά τινος» (αὐτόθι σ. 645).

2. Μ. Ἀθανάσιος. «Κατὰ Ἀπολλιναρίου. Περὶ σαρκώσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» Λόγος Πρῶτος, P. Migne, Τόμ. 26 σ. 1100,

3. ‘Ο Μ. Βασίλειος: «“Ωσπερ οἱ νοσοῦντες, δταν καταβληθῶσιν ὑπὸ σφοδρᾶς ἀρρωστίας οὐ δυνάμενοι μετέχειν τῆς συνήθους ἀπολαύσεως». («Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς» P. Migne. Τόμ. 30 σ. 46).

4. Αὐτόθι σ. 48.

5. Πρβλ. X, 110 καὶ XI, 100. (Βλέπε σελ. 187-193 τῆς ἀνὰ χεῖρας ἐργασίας).

καὶ νὰ μειώσῃ τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ Κυρίου φύσιν. Διότι ἡ ὑπὲρ αὐτοῦ ὑποτίμησις τῆς Ἰστορίας εἶναι φανερόν, διὸ δὲν ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν παραδοχὴν πλήρους ἐν αὐτῇ ἐνσαρκώσεως καὶ πραγματικῆς Ἰστορικῆς ὑπάρξεως τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ. Εὑρισκόμεθα πρὸ δὲν δές νέου εἴδους ἀπολλιναρισμοῦ. 'Ο Χριστὸς ἥλθεν εἰς τὸν κόσμον, ἀλλὰ ζῆ κατ' οὐσίαν ἐν μὴ πραγματικῇ καὶ ἐσωτερικῇ σχέσει μετ' αὐτοῦ. 'Ο Χριστὸς εἶναι Θεὸς πλήρης καὶ ὡς τοιοῦτος, λόγῳ ἀκριβῶς τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθεισῶν ἀρχῶν, δὲν δύναται νὰ ζήσῃ ὡς ἡμεῖς ἐν χρόνῳ πλήρως ὡς Ἰστορικὸν πρόσωπον. 'Ὕπαρχει, ἔζησεν ἐν αὐτῷ ὡς «ένος» ὡς «έχθρός», ὡς τὸ «σκάνδαλον» καὶ ἡ «ἀντίθεσις».

Διὰ τὸν λόγον τοῦτον δὲν διστάζει ὁ Κ. νὰ γράψῃ: «ἡ Ἰστορία δὲν ἔχει τίποτε νὰ κάμη μὲ τὸν Χριστὸν» (IV, 25) καὶ «δὸς δύθεος ἀπερισκεψία, ἡ δόποια μεταβάλλει τὴν Ἱερὰν Ἰστορίαν εἰς κοσμικήν, μεταβάλλουσα οὕτω τὸν Χριστὸν εἰς ἀνθρωπόν» (IX, 28). Διὰ τοῦ τρόπου τούτου, διὰ τῆς ἀναδείξεως δηλαδὴ μόνον τῆς θείας φύσεως τοῦ Χριστοῦ—τὸ δόποιον εἶναι ἀναπόφευκτον ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης ριζικῆς ἀντιθέσεως ἐφαμάρτου χρόνου καὶ δημιουργικῆς τάξεως πρὸ τῆς πτώσεως—προσπαθεῖ νὰ παρακάμψῃ τὸ γεγονός τῆς Ἰστορικότητος τοῦ προσώπου Αὐτοῦ, ὡς τῶν λοιπῶν ἐν χρόνῳ καὶ ἐν ἀμαρτίᾳ ἀνθρώπων. Διότι τὸ τελευταῖον τοῦτο θὰ ἐσήμαινεν ἔμμεσον κατάφασιν τῆς Ἰστορικῆς πραγματικότητος.

Διὰ τοῦ ἐπὶ γῆς βίου τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ πλήρει Αὐτοῦ ἐνανθρωπήσει ἔχομεν ἔμμεσον ἐπιβεβαίωσιν καὶ καθαγιασμὸν τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ζωῆς. 'Ο Χριστὸς δὲν ἔχει τὴν ζωὴν Αὐτοῦ μόνον ἐν Οὐρανοῖς καὶ ἡ γέννησις Αὐτοῦ δὲν εἶναι γεγονός μόνον ἐν τῷ Οὐρανῷ» (XI, 37)—διέπει διδάσκει ὁ Κ. (¹). Τοῦτο θὰ ἐσήμαινεν ἔξιδανίκευσιν του προσώπου τοῦ Χριστοῦ, ἢτοι ἔμμεσον ἀρνησιν τῆς πλήρους ἐνσαρκώσεως καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀντιθέσεως τῆς ὑπάρξεως ἐν τῷ κόσμῳ μεταβολὴν τῆς κατ' ἔξοχὴν πραγματικότητος τῆς πίστεως,—διὰ τὴν δόποιαν ἀλλως τε ἡγωνίσθη ὁ Κ. ὑπερόχως ἐναντίον τῶν ἴδεαλιστικῶν καταχρήσεων τῶν ἐγελιανῶν, ἐνθα δὲν Χριστὸς μετεβάλλετο εἰς ἀπλῆν ἴδεαν—εἰς δὲν ἴδαινικὸν ἐπίσης διὰ τῆς παραδοχῆς τοῦ Χριστοῦ ὡς «ὑπερκοσμίου ἐν κόσμῳ» ὑπάρξεως (²).

1. 'Ο Μ. 'Αθανάσιος ἐλέγχων τοὺς 'Απολλιναριστὰς ἐλέγχει ἐνταῦθα καὶ τὸν Kierkegaard διὰ τῶν αὐτῶν λόγων: «Πῶς ὑμεῖς λέγετε ἐξ οὐρανοῦ τὸ σῶμα;... Ἀντὶ τοῦ ἔσωθεν ἐν ἡμῖν ἀνθρώπου νοῦς ἐπουράνιος ἐν Χριστῷ; Ὡ τῆς ἀθέσμου γνώμης καὶ τῶν δεσμενῶν καὶ ἀπρεπῶν ρημάτων τῶν μὴ νοούντων πρῶτον τοῦτο, διὸ Χριστὸς μονοτρόπως οὐ λέγεται, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ δύναματι ἐνὶ δυντὶ ἐκατέρων τῶν πραγμάτων δεκτυνται σημασία θεότητός τε καὶ ἀνθρωπότητος...» «καὶ δλη τῆς γεννήσεως καὶ θανάτου ἡ πραγματεία εἰς τὴν ἡμετέραν ζήτησιν καὶ ἀνάκτησιν θεωρεῖται». («Κατὰ 'Απολλιναρίου». Λόγος Πρῶτος. P. Migne Τόμ. 26 σ. 1104 καὶ σ. 1112).

2. 'Ο δρθόδοξος Ρώσσος φιλόσοφος N. Berdiajeff παρατηρεῖ δρθῶς, διὸ «δὲ Kierkegaard ἐμφανίζεται νὰ ρέπῃ πρὸς ἀρνησιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Χριστοῦ», («Dialectique Existentielle du Divin et de l'Humain», Paris 1947 σ. 51).

Ίδού ό κίνδυνος ένδεις ἀπερισκέπτου κιρκεγγαρντιανισμοῦ. Ἡ δέξιτάτη ἀντιπαραβολὴ τῶν δύο κόσμων καὶ ἡ ἀνευ συνθέσεως χρονικοῦ καὶ αἰώνιου ἐν τῇ ὑπάρξει ὁδηγεῖ εἰς ἀπολλιναριστικὰς τινας τάσεις, διὰ τὰς ὅποιας ἐπιδέχονται σφιδρὰν κριτικὴν καὶ πάντες οἱ διαλεκτικοὶ θεολόγοι. Οὐχὶ ἀσκόπως καὶ πάλιν οἱ ἔλληνες Πατέρες ἐπολέμησαν ἀπολύτως τὸν ἀπολλιναρισμὸν, ὁ ὅποῖς εἶναι δυνατὸν διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς πλήρους ἐνσάρκωσεως τοῦ Γίοῦ τοῦ Θεοῦ νὰ ὁδηγήσῃ εἰς ἀπαξίωσιν τῆς ζωῆς. Εἰς τοὺς χριστιανούς ὑπαρξιστὰς διακρίνομεν ἐπίσης ἀπολλιναριστικὰς τάσεις, προερχομένας ἀντιθέτως ἐκ τῆς ἀπαξιώσεως τῆς ἐν πτώσει Δημιουργίας· δρα ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ζήσῃ ἐν αὐτῇ ὡς πλήρης ιστορικὴ ὑπάρξις. Ζῆ ἐν ιστορίᾳ, ἀλλ' ἐκτὸς αὐτῆς, ίδου τὸ παράδοξον καὶ τὸ absurdum καὶ διὰ τὸν δρθόδοξον τὸ βαθύτερον αἴτιον τῆς ἀγωνίας τῶν ὑπαρξιστῶν, τῆς ἀνυπερβλήτου ἐν νῷ ἀντιθέσεως, τῆς ἀπαξιώσεως τῆς ζωῆς, τῆς μεταβολῆς ταύτης εἰς νοσοκομεῖον μόγον ἀπηλπισμένων καὶ οὐχὶ λυτρουμένων ἐν τῇ εὐεργεσίᾳ καὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ, ἡ ὅποια σὺν τῷ χρόνῳ ἔξαφανίζεται, δημιουργοῦσα ἐν τῇ τοιαύτῃ μονώσει τῆς ὑπάρξεως ἐντὸς τοῦ ἀντιθέου κόσμου, ὅπου ὁ Χριστὸς ζῇ ὡς «ξένος», μίαν ἐν μελαγχολίᾳ ὑπόστασιν, προσβεβλημένην ὑπὸ τῆς ἀπελπισίας ὡς τῆς «ἀσθενείας πρὸς θάνατον»⁽¹⁾.

3. Η ΠΕΡΙΦΡΟΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ἡ σωτηρία μόνον ἐν τῇ ὑπάρξει
καὶ δὲξ αὐτῆς ἐμπνεόμενος ὑποκειμενισμός.

Τὸ βαθύτερον δύμας ἀποτελέσμα τῆς ἀντιθέσεως ταύτης μεταξὺ χρονικότητος καὶ αἰωνιότητος εἶναι ἡ συνεπής πρὸς ταύτην ἀντίληψις τοῦ Κ., διὶ τῇ ἔξ αἰωνίου καὶ χρονικοῦ ὑπαρξίας τοῦ 'Ἐνδεις καὶ διακεκριμένου ἐν ιστορίᾳ προσώπου διατηρεῖ ἐν τῷ βάθει αὐτῆς τὴν δυνατότητα (μέσῳ τῆς ἀγωνίας τῆς ἐλευθερίας, βλέπε σ. 63 κ. ἐ.) συλλήψεως τῆς αἰωνίας φύσεως αὐτῆς. Δυνάμεθα οὕτω νὰ ἀντιληφθῶμεν κατόπιν τῶν ἀνωτέρω πληρέστερον, διατὶ ἡ «ὑποκειμενικότης εἶναι ἡ ἀλήθεια» καὶ ἀντιθέτως διατὶ τὰ σύνολα, αἱ μᾶζαι, τὸ ψεῦδος παρουσιάζονται ὡς ἡ ἐνσάρκωσις τῆς ἀμαρτίας. 'Ο κόσμος ὀλόκληρος εἶναι ἐφάμαρτος, δρα ἡ σωτηρία εὔρηται ἐν τῇ φυγῇ ἀπ' αὐτοῦ

1. Πάλιν δ Μ. Ἀθανάσιος ἐπιτιθέμενος ἐναντίον τῶν ἀπολλιναριστῶν καταδεικνύει τὸν κίνδυνον τῆς ἀπολλιναριστικῆς τάσεως καὶ εἰς τὸν Kierkegaard: «Τῷ δὲ ἀκτίστῳ κοινωνῆσαν ἡ ἐνωθέν, ίδιον μὲν τοῦ ἀκτίστου λέγεται, οὐ μὲν αὐτὸ δικτιστον, ἵνα μὴ ἐπιλησθῇ τῆς ἐνώσεως ἡ εὐεργεσία καὶ καταργηθῇ τῆς εὐεργεσίας ἡ δύναμις καὶ εἰς ἀνελπιστίαν καταπέσῃ ἡ ἐν ἀσθενείᾳ ἔτι τυγχάνουσα ἀνθρωπότης, διδασκομένη καθ' ὑμᾶς μὴ ἔχων πρὸς Θεὸν οἰκειότητα καὶ ἀμαυρωθῇ ἡ χάρις» (αὐτόθι σ. 1100).

καὶ τῇ περισυλλογῇ εἰς τὸ ὑποκείμενον. Ἡ ὑπαρξίας διατηρεῖ ἐν ἔαυτῇ, τρόπον τινὰ εἰς τὸ βάθος της, τὸ μέσον ἐπαφῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἀρνήσει τοῦ κόσμου, καθ' ὅμοιωσιν τοῦ πάσχοντος Χριστοῦ. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ λοιποὶ φιλόσοφοι τῆς ὑπάρξεως θεωροῦν πᾶν βίωμα τῆς ὑπάρξεως καὶ πᾶσαν ὑπαρξιστικὴν σκέψιν ἀσφαλέστερα στοιχεῖα πρὸς σύλληψιν τῆς οὐσίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐνταῦθα στηρίζεται ὁ ὑπαρξιστικὸς ὑποκειμενισμὸς καὶ ἡ φυγὴ ἀπὸ τῆς ἐν κοινωνίᾳ ζωῆς.

Εἶναι ἔκδηλον δόμως, δτὶς ἡ ἀμαρτία παρὰ K. προσλαμβάνει λίαν παράδοξον ἔννοιαν καὶ γίνεται μᾶλλον κίνητρον πρὸς ἔξυψωσιν τοῦ ὑποκειμένου διὰ τῆς ἐν τῇ ὑπάρξει συλλήψεως τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίᾳς, τῆς μόνον δι' αὐτὴν ἐν τῷ Σταυρῷ προσφερομένης. Διὰ νὰ κρίνωμεν, λοιπόν, τὸν ὑποκειμενισμὸν τοῦ ὑπαρξισμοῦ παρίσταται ἀνάγκη, δπως προσέξωμεν τὴν ἔννοιαν τῆς ἀμαρτίας κατὰ τὸν Kierkegaard.

α. Ἡ ἀμαρτία καὶ ἡ ἔξισωσις πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ ὑπεράνθρωπος αὕτη πρὸς ὅμοιωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ τάσις εἶναι ἡ διεγείρουσα τὴν σκέψιν τοῦ K. Ἐρωτᾶται δόμως: Πῶς εἶναι ἐφικτὴ τοιαύτη προσπάθεια ὑπὸ τοῦ ἐν ἀμαρτίᾳ δημιουργοῦντος τὴν ἴστορικὴν αὐτοῦ ὑπαρξίν ἀνθρώπου; Ἡ δυσκολία πάλιν προκύπτει ἐκ τῆς βασικῆς τοῦ K. ἀρχῆς, δτὶς ἡ πρόοδος τῆς προσωπικότητος ἔξαρτᾶται ἐκ τῆς συνειδητοποιήσεως τῆς ἀμαρτωλότητος αὐτῆς. "Οσον βαθυτέρα εἶναι ἡ συναίσθησις τῆς προσωπικῆς ἐνοχῆς, τόσον ἀνωτέρα καθίσταται ἡ ὑπαρξία. Πῶς λοιπὸν ἡ ἀμαρτία, ἡ προκαλοῦσα τὴν πτῶσιν γίνεται ταυτοχρόνως τὸ δυναμικὸν κίνητρον πρὸς ἐπανεύρεσιν τοῦ ἀληθοῦς Ἔγώ; Διέτι, ἐδὲ τὸ ἀνθρώπινον εἶναι βιοῦται ὡς ἴστορικὴ πραγματικότης μόνον ἐν τῇ ἀμαρτωλότητι, τότε ἡ ὑπέρβασις τῆς δυσκόλου ταύτης θέσεως εἶναι ἀδιανόητος. Ὁ ἀνθρωπὸς τοῦ K. δόμως φαίνεται νὰ διατηρῇ ὑπὸ τὴν ἀμαρτωλότητα ταύτην τὴν βαθυτάτην οὐσίαν αὐτοῦ ἀνέπαφον ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας. Διαβλέπομεν δηλαδὴ ἐν τῇ ὑπάρξει τὴν ἀνέπαφον θείαν Δημιουργίαν, ὡς τὴν ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας ἀπλῶς καλυπτομένην, ἀλλὰ μὴ ἔξαφανιζομένην βασικὴν οὐσίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ὑπαρξίας ὑπνώτει, δταν ὁ ἀνθρωπὸς περιφρονῇ τὴν ὑποκειμενικήν του ἀξίαν ρίπτομενος εἰς τὴν ἔξαρτησιν ἀπὸ τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου. Ἡ συναίσθησις τῆς ἀμαρτίας εἶναι ἡ ἐπαναφορὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἔαυτόν, εἶναι κίνησις ἐκ τῶν ἔξω πρὸς τὰ ἔσω, ὁδηγοῦσα εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἐν τῇ ὑπάρξει ἀποκαλυπτομένης θείας καταγωγῆς.

"Ο κατ' ἀρχὴν ὑπερτονισμὸς ὑπὸ τοῦ K. τῆς ἀμαρτωλότητος τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ καθολικοῦ καὶ ἀποφασιστικοῦ χαρακτῆρος τῆς πτῶσεως, τῆς ἀπαξίας ἐν γένει τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς δὲν πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς μηδεγισμὸν τῆς ἀξίας αὐτοῦ, ἀλλ' ἀντιθέτως πρὸς προπαρασκευὴν εἰς τὴν ἐπανεύρεσιν τῆς καθαρᾶς ἐν τῷ βάθει αὐτοῦ οὐσίας. Ἡ ἀμαρτία οὕτως ἐμφα-

νίζεται στερουμένη τοῦ ἀρνητικοῦ καὶ ἀντιθέου χαρακτῆρος καὶ τῆς καταστρεπτικῆς καὶ διασπαστικῆς δυνάμεως αὐτῆς διὰ τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀνθρώπου. 'Ο ἀνθρωπος τοῦ Λουθήρου, ἀμαυρώσας τελείως τὴν ἐν ἑαυτῷ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, σώζεται ὑπ' Αὐτοῦ μόνον διὰ τῆς χάριτος ὡς ἀνίκανος νὰ προσφέρῃ ἕκανην ἐξ ἑαυτοῦ συμβολὴν διὰ τὴν προσωπικήν του σωτηρίαν. Τοῦτο εἶναι λογικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἐν αὐτοῖς ἔκδοχῆς τῶν συνεπειῶν τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων. 'Ο Κ. ἀντιθέτως καλεῖ τὸν ἀνθρωπὸν εἰς αὐτενέργειαν καὶ εἰς δυναμικὴν ἐν δράσει καὶ κατὰ μίμησιν πρὸς τὸν ἐναγθρωπήσαντα Θεόν, ἐπίτευξιν τῆς ὑπ' Αὐτοῦ παρασχεθείσης σωτηρίας. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι πτῶσις δὲν ἔσχεν ἀποφασιστικῶς ἀρνητικὸν χαρακτῆρα διὰ τὸν ἀνθρωπὸν κατὰ τὸν Κ.

Εἰς τὸ σημεῖον δύμως τοῦτο ἡ κριτικὴ δύναται νὰ ἐκφράσῃ ὠρισμένους ἐνδοιασμούς. Διότι ἡ ἀμαρτία ἐν τῇ σκέψει τοῦ Κ., παρὰ τὸν ὑπ' αὐτοῦ ὑπερτονισμὸν τῆς καθολικῆς ἐνεργείας αὐτῆς ἐν τῷ κόσμῳ, δὲν φαίνεται νὰ πλήττῃ κατ' οὓσιαν τὸν ἀνθρωπὸν, ἀλλὰ μᾶλλον ὁδηγεῖ αὐτὸν εἰς ἀνωτέραν ἀντίληψιν τῆς προσωπικότητος καὶ ἔμπνέει ὑποκειμενιστικὰς τάσεις.

Πρὸς κατανόησιν τῶν βαθυτέρων αἰτίων πρέπει νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν βασικὴν θέσιν τοῦ Κ., διότι ἡ ἴστορία εἶναι νοητὴ μόνον ὡς παράγωγον τῆς ἀμαρτίας. 'Ἐκ τούτου ἔπειται, ὅτι ἡ ὑποτίμησις τῆς ἴστορίας συνεπάγεται τὴν ὑποτίμησιν τῆς ἐν αὐτῇ κυριαρχούσης ἀμαρτίας, ἐφ' ὅσον μάλιστα ὁ ἀνθρωπὸς διὰ τῆς ὑπάρξεως του δύναται νὰ ὑπερβῇ τὴν ἴστορικὴν πραγματικότητα. 'Ἐὰν ἡ ἴστορία τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι ἡ ἀμαρτωλὴ παρένθεσις ἐντὸς τῆς αἰωνιότητος καὶ μία στιγμὴ διὰ τὴν ὑπαρξιν, τότε διὰ τῆς ὑπάρξεως, ἡ ὅποια βιοῖ ἐν τῇ ἴστορᾳ τὴν αἰωνίαν αὐτῆς καταγωγήν, δύναται νὰ ζῇ τις ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὡς πάροικος, περιφρονῶν αὐτόν, αἰσθανόμενος, διότι ὁ Εἰς ἵσταται ὑψηλότερον τοῦ γενικοῦ. Οὕτως ὁ ἀμαρτωλὸς ἀνθρωπὸς, χωρὶς νὰ γίνεται ἀναμάρτητος, καλεῖται πρὸς ὑπέρβασιν τῆς ἀμαρτωλότητος αὐτοῦ ἐν τῇ συναισθήσει τῆς εἰς τὸ βάθος τῆς ὑπάρξεως ἀπροσβλήτου ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας φωνῆς τοῦ Δημιουργοῦ. Τοῦτο δύμως ἵσοδυναμεῖ πρὸς διηγεκὲς μαρτύριον ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ.

'Ἐρωτᾶται δύμως εὐλόγως: ποῦ εἶναι ὁ θεῖος παράγων εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτήν; Πολὺ φοβούμεθα, διότι διὰ τοῦ ὑπερτονισμοῦ τῆς ἀξίας τῆς ὑποκειμενικῆς ὑπάρξεως τοῦ «σκεπτομένου 'Ὑπάρχοντος» ἡ σωτηρία διὰ τοῦ Χριστοῦ μεταβάλλεται εἰς μίαν ἐν νῷ ἀποκάλυψιν τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς ἐν κίνητρον ἐγρηγόρσεως τῆς 'Ὑπάρξεως διὰ τῆς σκέψεως ἐν τῇ συλλήψει τῆς ἀντιθέσεως Θεοῦ καὶ Κόσμου καὶ τῆς σχέσεως Χριστοῦ ἐσταυρωμένου μετὰ τῆς ὑπάρξεως ἐν τῷ πάθει. 'Η ἐναντίον τοῦ Kierkegaard δυσμενής κριτικὴ ὠρισμένων φιλοσόφων καὶ θεολόγων ἐπὶ ὑποκειμενιστικῇ ἰδεαλιστικῇ ἐκδοχῇ τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας ἀνταποκρίνεται ἐν ταγὶ μέτρῳ

εἰς τὴν ἀλήθειαν^(¹). Ἡ χάρις δὲν κατέχει, ως θά. ὅφειλε, ἐνεκα τοῦ χριστοκεντρικοῦ χαρακτῆρος τῆς θεολογίας του, μεγάλην θέσιν ἐν τῷ συστήματι αὐτοῦ. Τὰ πάντα μεταβάλλονται εἰς μίαν βαθύτεραν κατανόησιν τῆς διαλεκτικῆς μεταξὺ Θείου καὶ Ἀνθρωπίνου πρός νέον πνευματικὸν προσανατολισμὸν τοῦ ὑπαρξιστικῶς πλέον σκεπτομένου ὑποκειμένου.

β. Ἡ παραδοχὴ τῆς ἀμαρτωλότητος τῆς ὑπάρξεως καὶ ἡ ἴσοθεῖα.

Πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἔξασκουμένης κριτικῆς ἐναντίον τοῦ Κ. δύναται νὰ προσαχθῇ τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τῇ ἐκτεταμένῃ ὕλῃ τῶν συγγραμμάτων του δὲν ἀφιέρωσεν ἀναλόγους σελίδας αὐτῶν ὑπὲρ τῆς βασικῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς, ἢ ὅποια ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχὴν τῆς ἐξ ἀνθρωπίνης ἐπόψεως ἐνεργείας πρὸς ἀποδοχὴν τῆς σωτηρίας, ἥτοι τῆς Μετανοίας. Εἶναι δυσκόλως κατανοητὸν πῶς μετὰ τὴν συνεχῆ ὑπέροχον σκιαγραφίαν τῆς προσωπικῆς ἐνοχῆς καὶ τῆς ἀμαρτωλότητος τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἀντιθέου τῆς ιστορικῆς αὐτοῦ δράσεως, δὲν μᾶς χαρίζει τὰς ὑπερόχους ὑπὲρ τῆς Μετανοίας σελίδας, τὰς δποίας θὰ ἀνέμενε τις, ἀλλ’ ἀντιθέτως χαρακτηρίζει ταύτην ἐν τινι μέτρῳ ὡς ἐπιβλαβῆ διὰ τὴν σοβαρὰν ἀντιμετώπισιν ὑπὸ τῆς ὑπάρξεως τῶν ὑπερανθρώπων ὑποχρεώσεων αὐτῆς^(²). Ὁ Κ. φαίνεται ὡσὰν νὰ θέλῃ νὰ εἴπῃ ἐν τέλει, ὅτι ὁ ἀνθρωπὸς δὲν δύναται νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἀμαρτωλότητα αὐτοῦ, διότι τότε θὰ ἔπαινε νὰ εἶναι ιστορικὸν πρόσωπον· ἀλλὰ διὰ τοῦ συνθέτου ἐκ χρονικοῦ καὶ αἰώνιου παύει νὰ εἶναι μόνον ιστορικὸς ἀνθρωπὸς καὶ θεωρεῖ ἔαυτὸν διὰ τῆς περιφρονήσεως τοῦ χρονικοῦ κυρίως ὡς αἰώνιον οὖσαν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Κ. παρουσιάζει ἐν λανθανούσῃ καταστάσει τάσεις δυναμικῆς ἐξ ὑποκειμένου δρμωμένης φορᾶς πρὸς ἔξισωσιν μετὰ τοῦ Δημιουργοῦ του. Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῆς θεώσεως τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, ὡς αὕτη εὔρηται ἐν τῇ πατερικῇ φιλολογίᾳ, ἀλλὰ περὶ πληρώσεως ἐνδεισθήματος παραδόξου ἵσοθεῖας· διότι δὲν βλέπομεν τὸν Θεόν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ παρακύπτοντα πρὸς τὸν μετανοοῦντα ἀνθρωπὸν, ἀλλὰ βλέπομεν τὸ ὑποκείμενον ὡς τραγικὴν καὶ ἀλύτρωτον ἐν τῷ κόσμῳ ὑπαρξιν νὰ ὑψοῦται μόνον ἀνευ ἐξωτερικῆς βοηθείας πρὸς τὸν Θεόν.

Ἡ παραδοχὴ τῆς ἀμαρτίας δὲν εἶναι ὀρθὴ καὶ εἰλικρινής, ὅταν ὁδηγῇ εἰς τάσιν ἐξ ὑποκειμένου καὶ ἐν πνεύματι ἐπαφῆς τῆς ἐν τῇ μονώσει ὑπάρξεως μετὰ τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο ἀποτελεῖ μίαν ἀλλην ὅψιν ὑποκειμενισμοῦ,

1. Ὁ Chr. Schrempp π.χ. παρατηρεῖ: «Δι' δ. τι κατηγόρησεν ὁ Κ. τοὺς συγχρόνους του—ἐννοεῖ κυρίως τοὺς Ἐγελιανούς—δύναται τις νὰ κατηγορήσῃ αὐτὸν τὸν ἴδιον. Ὁ Χριστιανισμός του ἥτο μία αὐταπάτη. Ὁ Χριστός τοῦ εἶναι ἀκριβῶς ὁ Χριστός τοῦ. Ὁ Θεός τοῦ εἶναι μόνον ὁ Θεός τοῦ. «Sören Kierkegaard. Ein unfreier Pionier der Freiheit» Frankfurt 1907 σ. 98).

2. Kierkegaard VII, 232.

δστις, ἐν τῇ περιφρονήσει πάσης ἐν τῷ κόσμῳ ἀντικειμενικῆς ἀξίας καὶ συνολικῆς ζωῆς, ἐμπνέει ἀντιεκκλησιαστικὸν φρόνημα, ἀρνησιν τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀποδοχῆς τῆς διὰ τῶν μυστηρίων παρεχομένης Θείας Χάριτος καὶ τὸ τραγικώτερον: μὴ αἴσθησιν ἀνάγκης μετανοίας. Ἡ ὑπαρξίας ἐν τῇ μονώσει, ἐν τῇ καθ' ἑαυτὴν πάλη ἔναντι τοῦ Σταυροῦ διὰ τῆς συλλήψεως τῆς ἀντιθέσεως Θεοῦ καὶ Κόσμου ὡς βασικῆς κατηγορίας τοῦ σκέπτεσθαι, ἡ ἐξ αὐτῆς ὑποτίμησις τῆς ἀνατραπείσης ἐν τῷ ἀντικειμενικῷ κόσμῳ δημιουργικῆς τάξεως, καὶ ὑπὲρ πᾶν δόλο, ἡ διὰ τῆς «ὑπαρκτικῆς σκέψεως» ἀνεύρεσις τῆς ἀληθείας μόνον ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, ἐν τῇ ὑπάρξει καὶ τῷ πάθει αὐτῆς μεταβάλλει τὴν ἀμαρτωλότητα εἰς αἴτιον αὐτοανυψώσεως, εἰς θεώρησιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ σκεπτομένου ὑποκειμένου ως ἥδη λυτρωθείσης ἐν τῇ ἐπιγνώσει τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ. Οὐδεμία μετάνοια εἶναι πλέον δυνατή καὶ ἀπαραίτητος. Ἡ ὑπαρξίας εύρισκεται ἥδη ἐν τῇ σωτηρίᾳ.

Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν περιπίπτει τις ἐν τῷ διαρκεῖ αὐτοῦ πόθῳ τῆς γνώσεως, ἐκκινῶν ἐξ ἐσφαλμένης βάσεως, εἰς τὸ καθ' ἐξοχὴν ἀμάρτημα, ἥτοι τὸν ἀντιεκκλησιαστικὸν ὑποκειμενισμόν. Διὰ τὸν ὄρθροδοξὸν ἀναγνώστην δὲν ἀπέφυγεν τοῦτο δ. Κ. Ὁ ὑποκειμενισμὸς εἶναι διὰ τοὺς Ἑλληνας Πατέρας ὁ μέγας κίνδυνος τῶν ἀκρων ζηλωτῶν τῆς πίστεως ἐν τῇ ἀντιθέσει αὐτῶν πρὸς τὴν συνολικὴν ζωήν. Καὶ τὸ ἀμάρτημα τοῦτο εἶναι ἡ ἐν τέλει δίψα τοῦ Ἐνὸς καὶ Μόνου,—τοῦ Κ.,—ἐξω τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας, ἡ δίψα πρὸς τὴν ἴσοθεταν. Ἡ ἀμαρτωλότης τῆς ὑπάρξεως, ἐν τῷ ζήλῳ τῆς νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ καθ' ὅμοιωσιν ἐν τῇ μονώσει, ὡθεῖ τὸ Ἐγώ διὰ νέου τρόπου πρὸς τὴν ἀρχέγονον ἀμαρτίαν τοῦ «ἔσεσθε ως θεοί»¹. Πολεμᾷ τὸν ἐν τῷ πάθει ὑποκειμενικῶς λυτρούμενον δι' αὐτοῦ τούτου τοῦ ζήλου του. Πόσον ἀρμόζουν εἰς τὸν Κ. οἱ λόγοι τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ ἐν προκειμένῳ, ὁ δποῖος ὅμως τύπτει ἑαυτὸν πρὸ τοῦ κινδύνου καὶ δὲν δημιουργεῖ θεωρίαν περὶ τῆς ὑποκειμενικότητος ως ἀληθείας, ως πράττει δ. Κ. «Ὤ δείλαιον καὶ τλῆμον ἔγώ! Τὶς φείσεται μου, τὶς ἐλεήσει, ὅτε καὶ ἡ συμφυής καὶ ὅμοζυγής οὐκ οἰκτίζεται ψυχή, οὐδὲ τῶν ἐμῶν κακώσεων κατεμφορουμένη πίμπλαται· ἀλλὰ πρὸς οὓς νῦν πάσχω καὶ εἰσέπειτα πείσομαι δι' αὐτὴν προσεπινοεῖ δόλο καὶ οὐδέποτε...»⁽²⁾.

γ. Ὁ ἀντιεκκλησιαστικὸς ὑποκειμενισμὸς τοῦ Kierkegaard. Ἡ ἐσφαλμένη τοποθέτησις τοῦ προβλήματος τῆς ἀμαρτίας, ἡ παραμονὴ εἰς τὴν ἀντίθεσιν τῆς ὑπαρξιστικῆς σκέψεως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐν ἴστορίᾳ ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς προερχομένη ὑποτίμησις τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς ἐμπνέουν, ως εἶναι ἐπόμενον, ἀνύψωσιν τοῦ ὑποκειμένου ὑπὲρ τὰ σύνολα, τὰ δποῖα θεωροῦνται ως μαζικαὶ καὶ καταστρεπτικαὶ διὰ τὴν

1. Γεν. Γ'. 5.

2. Γρηγ. Παλαμᾶς: P. Migne Τόμος 150 σ. 1871.

νπαρξιν καταστάσεις. Ή άνύψωσις αὕτη τοῦ Ἐνός, ή ριζοσπαστική τοποθέτησις τοῦ ὑποκειμένου ἔναντι τοῦ συνόλου δημιουργεῖ εὐλόγως εἰς τὸν δρθόδοξον ἀναγνώστην τοῦ ὑπαρξισμοῦ νέους ἐνδοιασμούς. Διότι τοῦτο ὅδηγεῖ ἐν τέλει ἀναποφεύκτως εἰς ἀντιεκκλησιαστικὴν στάσιν, εἰς ἐν εἶδος χριστιανικοῦ ὑποκειμενισμοῦ, ὃ ὅποιος ἀποτελεῖ διὰ τὴν δρθοδοξίαν δεῖγμα μὴ ἀληθιοῦς χριστιανικῆς πίστεως. Ο Κ. εἶναι καὶ ἐν προκειμένῳ δὲ εἰσηγητὴς τοῦ πνεύματος τούτου, ὡς θὰ ἀντελήφθῃ ὃ ἀναγνώστης ἐκ τῆς περὶ τῶν «σφαιρῶν τῆς ὑπάρξεως» θεωρίας του καὶ τῆς ἀντιλήψεώς του, ὅτι ἐν τῇ ὑπάρξει τοῦ Ἐνός, τοῦ ἀποχωριζομένου τῆς διάτητος ὑποκειμένου, ἀποκαλύπτεται τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς^(¹).

Πρέπει κατ' ἀρχὴν νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ καθ' ἑαυτὸν περισυλλογὴ εἶναι ἡ προύπόθεσις πάσης ἐμβαθύνσεως εἰς τὰ προβλήματα τῆς ὑπάρξεως, εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς καὶ εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἀλλ' ἡ κίνησις αὕτη τοῦ πνεύματος πρέπει νὰ εὑρίσκεται ἐν ἴσορροπίᾳ μετὰ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἀναποφεύκτου κοινωνικότητος τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὲν πρέπει νὰ ὅδηγῇ εἰς ὑποκειμενικὸν μονισμόν. Ή χρῆσις ὑπὸ τοῦ Κ. φρισμένων χωρίων τῆς Κ. Διαθήκης πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς θέσεώς του ταύτης εἶναι μᾶλλον ἀτυχῆς καὶ μονομερῆς^(²). Ἀντιθέτως ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ εἶναι κατάδηλος ἡ προσωπικὴ μὲν κλῆσις τοῦ ἀνθρώπου —εἰς τὴν ὅποιαν καὶ μόνον παραμένει ὁ Κ.— ἀλλ' ἐν Ἐκκλησίᾳ καὶ πρὸς δημιουργίαν κοινωνίας ἀγίων ἐν τῷ Σώματι τοῦ Χριστοῦ. Δὲν καταχρίνομεν δηλαδὴ τὸν ἀγῶνα τοῦ Κ. νὰ ἐπαναφέρῃ τὸ ὑποκείμενον εἰς ἑαυτό, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τούτου καὶ κατόπιν τῆς ἀναλύσεως τῶν βιωμάτων τῆς ὑπάρξεως ἐνόρασιν τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως ὡς μάζης καὶ τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ὡς παραπλανητικῆς τοῦ ὑποκειμένου καταστάσεως πρὸς ἀποξένωσιν ἀπὸ τοῦ ἑαυτοῦ του^(³).

Ἡ μαζοποίησις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κακὴ κοινωνικὴ συμβίωσις, ἀλλ' οὐχὶ a priori χαρακτήρ πάσης κοινωνικῆς συμβιώσεως. Ο Κ. ἐμφανίζεται κατεχόμενος ὑπὸ τῆς ἀντιλήψεως, ὅτι πᾶσα συμβίωσις ἐνέχει οὐχὶ τὴν

1. Βλέπε σ. 54 κ. ἐ.

2. Πολλοί, προτεστάνται ἀκόμη θεολόγοι, ἐλέγχουν τὸν Κ. διὰ τὴν τοιαύτην χρῆσιν τῶν χωρίων τῆς Κ. Διαθήκης ἀπὸ καθαρῶς ἐρμηνευτικῆς ἐπόψεως. Ο A. Jørgensen π. χ. κρίνων τὸν Κ. ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἀνεχθῇ τὴν μονομερῆ ταύτην χρῆσιν τῆς Κ. Διαθήκης πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ὑπαρξιστικοῦ ὑποκειμενισμοῦ παρατηρεῖ: «Εἶναι ἡ ἀντίληψις αὕτη Βιβλική; Δυνάμεθα κάλλιστα νὰ εἴπωμεν ὅτι εἶναι μία γνώμη νευρική καὶ μονομερής» («Sören Kierkegaard und das biblische Christentum» Berlin 1914 σ. 26).

3. Εἶναι ἐν τινὶ μέτρῳ δρθόν, ὅτι «ὅστις δὲν μένει μόνος μὲ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ δὲν διαβάζει αὔτὸν» (X, 23), ἀλλ' εἶναι πολὺ ἐπικλινδυνον καὶ προδίδει ἀντιεκκλησιαστικὰς τάσεις νὰ διακηρύσσῃ ὡς βασικήν του ἀρχὴν κανείς: «Ο Εἰς καὶ μόνος: αὕτη εἶναι ἀπὸ χριστιανικῆς ἐπόψεως ἡ ἀποφασιστικὴ κατηγορία διὰ τὸ μέλλον τοῦ Χριστιανισμοῦ» (X, 95).

πιθανότητα, ἀλλ' ἀφεύκτως τὴν αἰτίαν τῆς φθορᾶς τοῦ ὑποκειμένου. Τοῦτο εἶναι συνέπεια τῆς βασικῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης ἀντιλήψεώς του; ὅτι ἡ ἱστορικότης εἶναι συνομήλικος τῆς ἀμαρτωλότητος καὶ ὅτι ἡ ἀμαρτία εἶναι πάντοτε κοινωνική ὑπὸ τὴν πρώτην αὐτῆς μορφήν, εἰσαχθεῖσα μὲν ἔξωθεν ἀλλὰ διὰ τῆς συνεργασίας Εὕας καὶ Ἀδάμ. Εἶναι δύσκολον νὰ ἀρνηθῇ τις τὴν θέσιν ταύτην, διότι ἡ ἀμαρτία εἶναι μὲν ἐμφανῆς ἐν τῇ κοινωνικῇ σχέσει, ἀλλὰ δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι αὕτη εἶναι κατ' ἀρχὴν καὶ κυρίως ὑποκειμενική, ἐδραζόμενη καὶ ἐμφωλεύουσα ἐν τῇ ἀτομικῇ ὑπάρξει. Εἶναι δὲ τόση μανία, μετὰ τῆς ὁποίας μάχεται ὁ Κ. ἐναντίον τοῦ συνόλου, ὥστε δίδει τὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἀναγνώστην του, ὅτι ἡ ὑπαρξία, ἐὰν ἦτο δυνατὸν ν' ἀποξενωθῇ τοῦ συνόλου, θὰ παρέμενεν ἀναμάρτητος· τοῦτο δμως εἶναι ἐσφαλμένον, διότι ἡ ὑπαρξία εἶναι νοητὴ μόνον ὡς ἴστορική καὶ κοινωνική ὑπαρξία· διὰ τοῦτο εύρισκεται ἀφεύκτως ἐν ἀμαρτίᾳ καὶ εἶναι ἡ δημιουργὸς ἀντιθέτως τῆς ἐν ἴστορίᾳ καὶ ἐν κοινωνίᾳ ἀμαρτίας.

Εἶναι ἀληθές, καὶ οὐδεὶς νομίζομεν δύναται νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι ἡ ἀμαρτία μαζοποιεῖ τὸν ἀνθρωπὸν, ἀλλ' εἶναι ἐπίσης ἀληθές, ὅτι ἡ ἐν Χριστῷ σωτηρία ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν προτροπὴν τοῦ πιστοῦ πρὸς κατόρθωσιν ἀνωτέρας κοινωνικῆς συμβιώσεως. Εἰς τὴν ἀμαρτίαν ἀναλογεῖ μαζοποίησις, ἀλλ' εἰς τὴν ἐκ τῆς σωτηρίας χάριν τάσις πρὸς κοινωνικότητα καὶ οὐχὶ φυγὴ ἀπ' αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἡ πίστις ἐν τῇ ὁρθοδοξίᾳ δοκιμάζεται ὑπὸ ἐνὸς κυρίως κριτηρίου: τῆς ἐν Ἐκκλησίᾳ ἐφαρμογῆς αὐτῆς.

‘Ο Kierkegaard γνήσιος προτεστάντης εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὑπερετόνισε τὴν κάθετον σχέσιν, δηλαδὴ αὐτὴν μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου καὶ ἔξηφάνισε τὴν ὁριζόντιον, δηλαδὴ τὴν σχέσιν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Οὐδεὶς δύναται εὔχόλως νὰ κατηγορήσῃ αὐτὸν κατ' ἀρχὴν, ἐὰν λάβῃ ὑπ' ὅψιν, ὅτι σκοπὸς τῆς «φιλοσοφίας» αὐτοῦ εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου ἐπίγνωσις τῆς πίστεως ἐν τῇ ζώσῃ αὐτοῦ σχέσει μετὰ τοῦ Θεοῦ. ’Επικένδυνος δμως εἶναι ἡ ἐν δύναμα τῆς πίστεως ταύτης περιφρόνησις τοῦ συνόλου ὡς πηγῆς παντὸς κακοῦ καὶ ἡ συνεπής πρὸς ταύτην παρατήρησίς του, ὅτι «Ἀλήθεια εἶναι μόνον ἡ ὑποκειμενικότης» (VII 70).

‘Ο ὁρθὸς λόγος εἶναι ὑποκειμενικός· αὐτὸς διαιρεῖ εἰς ἀτομα, διασπᾶ τὴν ἐνότητα καὶ προκαλεῖ τὰς διακρίσεις· ἀλλ' ἡ πίστις εἰς τὸν Χριστόν, ἡ ὁποία δὲν εἶναι μόνον ἐπίγνωσις τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' εἶναι ἐπίγνωσις καὶ τῆς συνενώσεως πάντων τῶν πιστευόντων ἐν τῷ Σώματι Αὐτοῦ, πρέπει νὰ ἐννοήται μόνον ἐν Ἐκκλησίᾳ, γεγονός, τὸ δποῖον συνεπάγεται τὴν θετικὴν ἀξιολόγησιν τοῦ συνόλου καὶ τὴν προτεραιότητα αὐτοῦ πρὸ τοῦ ἀτόμου· Τὴν ἐπίγνωσιν ταύτην λαμβάνει τὸ ὑποκείμενον ἐν τῇ ἀπὸ κοινοῦ καὶ ἐν Ἐκκλησίᾳ μεταλήψει τοῦ Σώματος τῆς ἐνότητος ἐν τῇ ἀποκαθισταμένη ὑπ' αὐτοῦ κοινωνίᾳ, ἡ ὁποία εἶχε διασπασθῇ ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας. ‘Η ἀμαρτία εἶναι ὁρθῶς κατ' ἀρχὴν, ὡς διδάσκει ὁ Κ., διάσπασις τῆς μετὰ

τοῦ Θεοῦ κοινωνίας, εἶναι δύμως συγχρόνως καὶ διάσπασις τῆς μεταξύ τῶν ἀνθρώπων κοινωνίας, εἶναι διάρρηξις δεσμῶν καὶ κατάλυσις σχέσεων.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δύναται ὁ ἀναγνώστης νὰ διαγνώσῃ τὸ κατ' ἔξοχὴν ἀποτέλεσμα τῆς ἐσφαλμένης ἀποδοχῆς τῆς ἐννοίας τῆς ἀμαρτίας ὑπὸ τοῦ Κ., ἡ ὅποια δημιουργεῖ διὰ τῆς εἰς αὐτὴν καὶ ἐν τῇ μονώσει τοῦ ὑποκειμένου περισυλλογῆς τὴν διακεκριμένην ἐκάστου προσωπικότητα καὶ ὁδηγεῖ εἰς ἀποφυγὴν τῶν συγολικῶν ἐκφάνσεων τῆς ἐν κοινωνίᾳ ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἡ ἀμαρτία εἶναι πράγματος διάσπασις, ἀλλ' ἡ ἐνσυνείδητος ἐν ταπεινώσει ἀποδοχὴ ὑπὸ τῶν πιστῶν τῆς ἀμαρτωλότητος αὐτῶν, πρέπει νὰ μεταβάλῃ αὐτὴν εἰς ἴσοπεδωτικὴν μηχανήν, ὑπὸ τὴν ὅποιαν νὰ συνθλίβεται πᾶς ἀτομισμὸς καὶ πᾶσα διάκρισις καὶ νὰ προετοιμάζεται οὕτως ἡ ἐξίσωσις πάντων πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν σχέσεων τῶν ἀτόμων ἐν τῷ συνόλῳ. Ἡ ἀμαρτία ἔχει διὰ τὸν μὴ χριστιανὸν διασπαστικὴν τοῦ συνόλου ἐννοίαν, διὰ τὸν πιστὸν δύμως πλὴν τῆς σημασίας ταύτης γίνεται καὶ αἵτία ταπεινώσεως, ὁδηγοῦσα εἰς τὴν ἀληθῆ συμβίωσιν.

Ο Κ. δύμως συνεπής πρὸς τὰς ὑποκειμενιστικὰς αὐτοῦ ἀρχὰς δὲν ἐνδιαφέρεται σοβαρῶς περὶ τῆς τοιαύτης ἐκδοχῆς τῆς ἀμαρτίας. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ ὀρθόδοξος πρέπει νὰ διέδῃ τὴν σπουδαιοτέραν ἀπὸ τοῦ Κ. διαφορὰν αὐτοῦ· διότι διὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν πίστις ἀνευ προσωπικῆς συντριβῆς ἐν τῇ συλλήψει τῆς ἀμαρτωλότητος αὐτῆς οὐχὶ ἐν μετανοίᾳ δὲν εἶναι νοητή. Ἔδω ὁ Κ. συμφωνεῖ ἀκουσίως μὲ τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ ὑπερβατικὸν ἰδεαλισμὸν καὶ πληροῦ πικρίας τὸν ὀρθόδοξον μελετητήν του.

Εἶναι ὄρθodoντος τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Δανοῦ φιλοσόφου, ὅτι ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ δὲν ἀνέγνωσεν οὐδαμοῦ «ἀγαπᾶτε τοὺς πλησίους σας», ἀλλ' «ἀγάπα τὸν πλησίον σου». Διὰ τούτου—καὶ δικαίως—ἐπιθυμεῖ νὰ καταδείξῃ, ὅτι δὲν ὑπάρχει σχέσις μεταξύ τῶν πιστῶν, ἀλλὰ μεταξύ πιστοῦ καὶ ἄλλου συγκεκριμένου πιστοῦ ἐν τῷ προσωπικῷ μεταξύ αὐτῶν διαλόγῳ. Ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης προσπαθεῖ νὰ ἀνοικοδομήσῃ τὸ σύνολον, τὸ ὅποιον δύμως ἔξω τῆς ὑποκειμενιστικῆς αὐτῆς κατανοήσεως εἶναι πηγὴ παντός κακοῦ. Δὲν ἔλαβεν ὑπ’ ὅψει τὴν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ τεθεῖσαν εἰς ἡμᾶς προϋπόθεσιν διὰ τὴν παρουσίαν Αὐτοῦ μεταξύ ἡμῶν «οὖς γάρ εἰσι δύο οἱ τρεῖς συνηγγένειοι εἰς τὸ ἔμδον ὅνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν» (Ματθ. 18,20).

Ἐν τῇ φράσει ταύτῃ ὁ Χριστὸς ἐμφανίζεται, ἀντιθέτως πρὸς τὴν πεποθησιν τοῦ Κ., ὅτι μόνον ὁ «Εἰς καὶ μόνοις» ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν μετ’ Αὐτοῦ, ἐπιθυμῶν τὴν προσέλευσιν ἡμῶν ἐνώπιον Αὐτοῦ ἐν ἐπικοινωνίᾳ μεθ’ ἐνὸς οὐ περισσοτέρων, πάντως οὐχὶ ἐκάστου ὑποκειμένου κεχωρισμένως η̄ κατὰ μόνας. Ὁφείλομεν δύμως νὰ ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι τὸ «δύο οἱ τρεῖς» τῶν λόγων τοῦ Χριστοῦ ὑποδηλοῦ συγχρόνως καὶ κατάργησιν τοῦ ἀνωνύμου συνόλου ἐν τῇ πίστει διὰ τῆς προσωπικῆς η̄ συγκεκριμένης σχέσεως τῶν διάγων καὶ διακεκριμένων πρὸ τοῦ Θεοῦ προσωπικοτήτων. "Ἄρα διὰ τὸν Χριστὸν φαί-

νεται, ότι είναι έξ ΐσου ἀποκρουστέαι ώς δύο ἀκρότητες καὶ ἡ ἀπομόνωσις τοῦ πιστοῦ καὶ ἡ πτῶσις αὐτοῦ ἐντὸς τῆς ἀνωνύμου μάζης ἀνευ αἰσθήσεως τῆς μετὰ τοῦ πλησίον ώς διακεκριμένης προσωπικότητος πνευματικῆς ἐπαφῆς. Ὁ χριστιανὸς δὲν πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζῃ τὸ ἐκκλησιαστικὸν πλήρωμα ώς ἀνώνυμον μαζικὴν κατάστασιν, ἀλλ’ ώς στεγὸν κύκλον, ὅπου ἔκαστος ἔχει διὰ τῆς χάριτος τοῦ βαπτίσματος δνομα ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ, τὸ δόπιον μεταβάλλει τὸν πίστον ἐνώπιον τοῦ Ἐγὼ εἰς προσωπικὸν Σύ. Τὸ «Ἡμεῖς», λοιπόν, τοῦ χριστικοῦ είναι ἡ κοινωνία, τῆς δποίας τὰ μέλη γνωρίζονται καὶ καλοῦνται ὑπὸ τοῦ Ἰδρυτοῦ αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ καὶ μέσω αὐτῆς ἔρχονται εἰς προσωπικὴν ἐπαφὴν μετ’ Αὐτοῦ καὶ γνωρίζουν Αὐτόν, ἥτοι είναι σύνολον διακεκριμένων προσωπικοτήτων ἐν τῇ κοινῇ σχέσει πρὸς τὸν δόμηγὸν αὐτῶν. Τὸ παράδοξον τῆς πίστεως κατὰ ταῦτα είναι, ὅτι τὸ ἀληθὲς ὑποκείμενον ώς χριστιανικὴ προσωπικότητος νοεῖται καὶ δημιουργεῖται ἐν τῇ κοινωνίᾳ μετὰ τῶν ἀλλων κεκλημένων εἰς σωτηρίαν δμοίων προσωπικοτήτων.

Αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις δόμηγοιν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι δὲ ὁ ὄρθοδοξος δὲν δύναται νὰ παραδεχθῇ τὴν βασικὴν ἀρχὴν τῶν ὑπαρξιῶν, ὅτι «ἡ Ὕποκειμενικότης είναι ἡ Ἀλήθεια»⁽¹⁾. διότι ἐφ’ δσον ἡ προσωπικότης τοῦ χριστιανοῦ δημιουργεῖται ἐν τῇ ἐπαφῇ αὐτοῦ μετὰ τοῦ Χριστοῦ, ἔπειται, ὅτι ἐνώπιον πάντων τῶν πρὸς προσωπικὴν καὶ διακεκριμένην κοινωνίαν ἐν τῇ συγκεκριμένῃ σχέσει Ἐγὼ - Σύ καλούμενων πιστῶν ὑπάρχει κοινὴ ἀντικειμενικὴ Ἀρχή, καλοῦσα καὶ δημιουργοῦσα τὸ ἀληθὲς ὑποκείμενον. Συνεπῶς οὕγι τὸ ἐν τῇ μονώσει ὑποκείμενον κατ’ ἀρχὴν δημιουργεῖ πᾶσαν σχέσιν καὶ κρίνει περὶ αὐτῆς, ἀλλ’ ἡ ἀντικειμενικὴ αὐτη ἀρχή, ἡ δποία ὑποχρεοῦ πάντας εἰς σεβασμὸν τοῦ ἔξ ΐσου ἀναγνωρίζοντος αὐτὴν ώς ἀπόλυτον Ἀλήθειαν συνόλου. Ὁ χριστιανὸς είναι ἔξ ἀντικειμένου ὑποκείμενον, ἀρα μόνον ἐν τῇ κοινωνίᾳ μετὰ τῶν ἀλλων νοητὸς ώς ἀληθής πιστός, διότι πᾶσα ἔννοια κοινωνίας ἔχει ἀνάγκην σταθερᾶς καὶ ὑποχρεωτικῆς ἀντικειμενικῆς ἀρχῆς ἐκτὸς αὐτῆς. Ὁ Χριστὸς ώς τοιαύτη ἀρχὴ καταργεῖ τὸν ἀπόλυτον ὑποκειμενισμὸν καὶ προτρέπει εἰς σεβασμὸν τοῦ συνόλου, τὸ δποῖον συγέρχεται ἐπὶ τῷ διόγκωτοι Αὐτοῦ. Ἡ παραδοχὴ τῆς ὑποκειμενικότητος ώς Ἀληθείας θέτει εἰς ἀμεσον κίνδυνον τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας, ἀρα πλήττει κυρίως τὴν Χριστιανικὴν Ἀλήθειαν.

Διὰ τοῦτο ἡ ὄρθοδοξία, ώς ἀληθῶς παραμείνασα εἰς τὴν ἀληθῆ παράδοσιν τῆς ἀδιαιρέτου ἀποστολικῆς καὶ καθολικῆς Ἐκκλησίας, δὲν παραδέχεται ώς ὑπερτάτην Αὐτῆς ἀρχὴν εἰς τὴν διατύπωσιν καὶ ἐπεξήγησιν τῶν δογμάτων, οὔτε ἐν πρόσωπον ώς κεκτημένον ἀπόλυτον πρὸς τοῦτο κῦρος —ἐν ρωμαιοκαθολικῇ ἐννοίᾳ— οὔτε κατὰ μείζονα λόγον παρέχει τοιοῦτον κῦρος εἰς ἔκαστον ὑποκείμενον κεχωρισμένως ἐν προτεσταντικῇ ἐννοίᾳ. Ἀμφότεραι

αἱ περιπτώσεις ὑποδηλοῦν ἀνθρώπινον ὑποκειμενισμὸν πρὸ τοῦ Χριστοῦ ὡς μόνης καὶ ὑπερτάτης Ἀρχῆς καὶ διὰ τοῦτο κατάλυσιν τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τῆς καθολικότητος τῆς πίστεως.

4. ΤΟ ΠΑΘΟΣ, Η ΑΝΙΑΤΟΣ ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΑ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΕΩΣ ΕΝ ΤΩΙ ΥΠΑΡΞΙΣΜΩΙ, ΚΑΙ Η ΜΥΣΤΙΚΗ ΑΥΤΗΣ ΓΑΛΗΝΗ ΕΝ ΤΗΙ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΙ,

Σταυρὸς καὶ Ἀνάστασις

Αἱ γενόμεναι μέχρι τοῦδε ἔξι ὄρθιοδόξου ἐπόψεως παρατηρήσεις δύνανται νὰ δῶσουν ἐπαρκῆ ἔξήγησιν εἰς τὰ βαθύτερα αἴτια, τὰ προκαλοῦντα τὴν ἀνίατον ταύτην μελαγχολίαν ἐν τῇ ὑπάρξει διὰ τῆς προβολῆς τοῦ πάθους ὡς τοῦ μόνου μέσου ὀνακαλύψεως τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρωπίνου ὑπάρχειν καὶ ἐπιτυχίας ἐσωτερικῆς ὑπαρκτικῆς ἐπαφῆς τοῦ ὑποκειμένου μὲ τὸν Ἐσταυρωμένον. Ὑπάρχει δομως προσέτι δι' ἡμᾶς ἡ δυνατότης περαιτέρω κριτικῆς ἐν προκειμένῳ ἐπὶ ὀρισμένων βασικῶν ἀρχῶν τοῦ Δανοῦ πατρὸς τοῦ ὑπαρξισμοῦ, αἱ δοκοῖαι δόδηγοῦν εἰς μονομέρειαν καὶ ὑπερβολάς.

α. Πάθος καὶ μυστικὴ γαλήνη. Ὁ μυστικισμὸς εἶναι ὁ μεγαλύτερος ἔνοχος τῆς παραποτήσεως τῆς ἀληθοῦς θρησκευτικότητος κατὰ τοὺς ὑπαρξιστάς. Διότι ἐν αὐτῷ ὁ ἀνθρωπὸς αἰχμαλωτίζεται εἰς τὴν φαντασίαν του, περιπίπτει εἰς ἕκστασιν, λησμονεῖ τὸ ἐν τῷ κόσμῳ ὑπάρχειν αὐτοῦ καὶ ἀνευρίσκει ἐν νῷ ἀτόπους συμβιβασμούς μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, αἰωνιότητος καὶ χρόνου. Ἡ ὑπαρκτικὴ σκέψις ἀντιθέτως εἶναι ἡ σκέψις, ἡ δημιουργουμένη ἐν τῇ συναισθήσει τῆς ἀποστάσεως, τῆς ἀποκοπῆς, τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· εἶναι ἡ περισυλλογὴ εἰς τὴν ἀποκαλυπτομένην ἐν Χριστῷ ἀγεφύρωτον ἀντίθεσιν. Ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι μετὰ τοῦ Kierkegaard καὶ οἱ τρεῖς σύγχρονοι ὑπαρξισταὶ φιλόσοφοι Jaspers, Heidegger καὶ Sartre δὲν ἐπιτρέπουν ἐν προκειμένῳ οὐδεμίαν μυστικιστικὴν τάσιν. Ὁ ἀνθρωπὸς εἶναι ἔρριμμένος ἐν τῷ κόσμῳ, ἀποκεκομμένος τοῦ ὑπερβατικοῦ καὶ μόνος.

Οἱ ὄρθιοδόξοι μελετητὴς διέσταται εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πάλιν, διαβλέπων εἰς τὴν ἀντίληψιν ταύτην, τὸ κατ' ἔξοχὴν θλιβερὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἐσφαλμένης βάσεως τοῦ τραγικοῦ ὑποκειμενισμοῦ, τοῦ δημιουργηθέντος ἐκ τῆς ἐμμονῆς τῆς ὑπαρκτικῆς σκέψεως, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐν τῇ ὑπάρξει ἀντιθέσεως μεταξὺ χρονικοῦ καὶ αἰωνίου, εἰς τὴν δίνει συνθέσεως ἀντίθεσιν Θεοῦ καὶ Κόσμου, Δημιουργίας καὶ ἐν τῷ κόσμῳ βαθύτατα ἐπαναστατημένης δημιουργικῆς τάξεως, ἀνθρώπου ὡς αἰωνίου καὶ ὑπερκοσμίου καὶ συγχρνως ἐγκεκλεισμένου ἐν τῇ ζωῇ τῆς μάζης καὶ τοῦ θανάτου.

Οὐδεὶς κατ' ἀρχὴν δύναται νὰ εἴπῃ, διὰ τὸ πάθος τοῦ πιστοῦ διὰ τὴν